

A REGIONÁLIS GAZDASÁGI KÜLÖNBSÉGEK ETNIKAI HÁTTERÉRŐL – BULGÁRIA PÉLDÁJÁN

BOTTLIK ZSOLT

Kulcsszavak: Bulgária, etnikai térszerkezet, térfelosztás, területi egyenlőtlenségek

Keywords: Bulgaria, ethnic spatial patterns, regional division, regional inequalities

Bevezetés

Az 1989 utáni, az egykori szocialista blokkban lezajlott mélyreható változásokról, illetve azok elemzéséről igen gazdag nemzetközi és hazai földrajzi szakirodalom áll rendelkezésre. Bulgária azonban e témák között mindig alárendelt szerepet játszott, és a róla szóló tanulmányok csupán az általánosságok szintjén tájékoztatják az érdeklődőket az ott lezajlott társadalmi és gazdasági eseményekről.

Ennek oka részben abban keresendő, hogy Magyarország kapcsolata Bulgáriával korántsem volt olyan szoros, mint a hasonló történelmi múlttal rendelkező kelet-közép-európai vagy déli, keleti szomszédos országokkal, amelyekre a közvélemény közelségük mellett – a jelentős számú magyar kisebbség okán is nagyobb figyelmet fordított. Továbbá Bulgáriában a változásoknak nem volt olyan hosszú előzménye, mint pl. Lengyelországban, nem volt olyan szimpátiát ébresztő jellege, mint Csehországban, vagy nem zajlott le oly drámaian a média szeme láttára, mint Romániában. Ugyanakkor a Balkán félsziget keleti térségében fekvő országban is számtalan problémát hoztak felszínre a transzformációval járó folyamatok. Gondoljunk csak az ország legjelentősebb kisebbségének, a törököknek az 1989-es tömeges kivándorlására, vagy a kilencvenes évek közepén az ország gazdaságának szinte teljes csődjére, amelyek hírei azért Magyarországra is eljutottak.¹

Jelen tanulmány első felében összefoglalást nyújtunk Bulgária etnikai térszerkezetének történeti háttéréről, egy becslés útján összeállított adatsor és az utóbbi két hivatalos népszámlálás alapján vázolható helyzetéről. Ezután kísérletet teszünk az ország gazdasági térszerkezetének NUTS-3-as szintű bemutatására, amennyire a rendelkezésre álló adatokból ez lehetséges. Végezetül megpróbáljuk igazolni ama sejtésünket, hogy az ország

hátrányos gazdasági helyzetű térségeiben koncentrálódik az ország arányait és lélekszámát tekintve legnagyobb nemzeti kisebbsége, a török, és így a gazdasági feszültségek újabb etnikai villongások csíráját hordják magukban. A tanulmány kiindulópontja lehet a további regionális (NUTS-4) szintű gazdasági és etnikai célzatú munkáknak.²

Adatbázis, módszerek

A részletesen elemzett etnikai adatbázisunk három pillérre támaszkodik. Az elmúlt időszakban több helyen megjelent egy 1989-es, az ország etnikai struktúrájára vonatkozó adatsor, amely a korabeli okrąg-ok (a továbbiakban kerületek) szintjén tájékoztat Bulgária etnikai megoszlásáról. A bécsi Österreichisches Ost- und Südostinstitut igazgatója, Peter Jordan közlése alapján jutottunk az 1992-es népszámlálás NUTS-4-es szintű adataihoz.³ A Bolgár Statisztikai Hivatal általános összefoglaló munkáiból leginkább demográfiai adatokat használtuk⁴. Ugyancsak e hivatal legfrissebb, 2001-es népszámlálás összlakosságra, valamint etnikumra, vallásra, anyanyelvre vonatkozó adatait töltöttük le honlapjukról⁵. Ugyanakkor Bulgária gazdaságáról tájékoztató, az 1990-es évekre vonatkozó adatsorok pedig az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékének adatbázisából származnak⁶

Kutatásunk e szakaszában az adatok összegyűjtésének és standardizálásának nehézségei miatt a vizsgálatokat NUTS-3-as szinten végeztük el. A hosszabb demográfiai idősorok a mindenkor ország területére értendők, így az összehasonlítások csupán az adott korszakokon belül lehetségesek. Ugyanakkor a 28 mai NUTS-3-as szintnek megfelelő terület egység II. világháború utáni viszonylagos változatlansága a rendelkezésre álló adatok alapján több szempontú vizsgálatokat eredményezhet.

Az adatok feldolgozásához és térképezéséhez egy térinformatikai rendszert építettük föl, amely tartalmazza a NUTS-2-es, NUTS-3-as és NUTS-4-es terület egységeken kívül a folyók, utak, vasutak és a domborzat szintjeit, és amely rendszer további bővítésével lehetővé válik a kérdés még sokrétűbb vizsgálata a jövőben.

Történeti előzmények

A mai bolgár nemzet etnogenezisében lényegében három népcsoport játszott szerepet. A Balkán félsziget nagy részét a K.e. 3000- K.u. 800 közötti időszakban benépesítő *trákok* településterületének súlypontja az idők során fokozatosan a félsziget északkeleti térségeibe

tevődött át⁷. Erre a területre szivárogtak be a VI.-VIII. században *szláv törzsek* egyes csoportjai, akik az itt élő lakosságot (a trákok mellett néhány romanizált és hellenizált népcsoportot is!) asszimilálták.

A VII. század folyamán több török eredetű törzs is érkezett ide, akik *óbolgárokként* váltak később ismertté. Miután legyőzték Bizáncot, 681-ben elismerték önállóságukat. Ettől kezdve az általuk ellenőrzött terület fokozatosan növekedett és terjedt ki a térség szlávok által lakott vidékeire is. E békés egymás mellett élés során lezajló asszimilációs folyamat eredményeképpen a török nyelvet beszélő, politikai hatalmat gyakorló bolgárok, nyelvet váltva egyesítették a térségben levő szláv csoportok egy részét és alakult ki egy többé-kevésbé egységes azonosságtudatú népesség, akiket a mai bolgár nemzet őseinek tekinthetünk.

E folyamatnak két fontos állomása volt, 865-ben Borisz cár államvallássá teszi a bizánci kereszténységet, majd 1018-ban a Bolgár Birodalom Bizánc fennhatósága alá került, amely függés a tárnovói központú Második Bolgár Állam megalakításáig, 1186-ig tartott. Jóllehet ez a bolgár állam a XIII. század első felében a Balkán legnagyobb állama volt, helyzetét nem tudta megszilárdítani. Az egymással vetélkedő főúri csoportok torzskodásainak a Balkán félszigetet fokozatosan meghódító Oszmán Birodalom vetett véget 1396-ban. Ezt követően Bulgária három részre szakad, mely részek fokozatosan – mintegy öt évszázadig – török uralom alá kerültek.

Bulgária területi-közigazgatási változásai az újkorban

Bulgária mai területének kialakulása

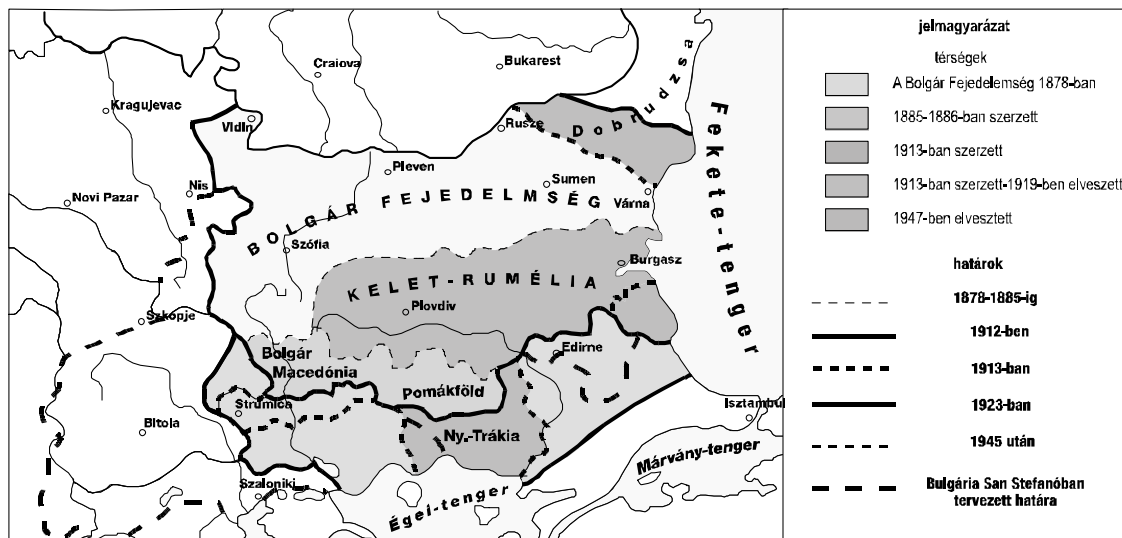
A balkáni nemzeti mozgalmak küzdelmeinek eredményeként a XIX. század első harmadában önálló államok váltak ki az Oszmán Birodalom területéből. (Görögország, Szerbia). Ez nyilvánvalóan a többi nemzetiség önállósulási törekvésére is nagy hatással volt. Az 1870-es évekre az Oszmán Birodalom belső politikai átalakítására irányuló reformtörekvések zátonyra futása következtében erősödött föl a bolgár nemzeti mozgalom, amelynek célja először leginkább a görög egyházi, kulturális befolyás visszaszorítása volt.⁸ E törekvések eredményeképpen jön létre, állandó viták keretében, 1870-ben a bolgár exarchátus, amely lényegében a bolgár etnikai területekre, vagyis a későbbi Bolgár-

fejedelemségen és Kelet-Rumélián kívül Niš környékére, illetve Szerb- és Égei-Makedóniára⁹, Trákiára, valamint Dobrudzsára egészére terjedt ki.¹⁰(1. ábra)

Bulgária közvetlenül az orosz-török háborút lezáró San-Stefano-i békét (1876) követően jelent meg újra a térképeken. Az orosz érdekeket tükröző 164 000 km² területű, ún. „Nagy Bulgária” a korabeli Balkán legerősebb államaként nagyjából a fent említett exarchátus területén jött létre.¹¹ Ez a nagyhatalmak által kívánatosnak tekintett erőegyensúly felborulását eredményezte, minek következtében Berlinben még ugyanebben az évben revideálták a san-stefano-i terveket. Nagy-Bulgáriát a Balkán hegységtől északra fekvő autonóm tartományra (Bolgár Fejedelemség – 62 700 km² –), illetve a hegységtől délre fekvő fél-autonóm tartományra, Kelet-Ruméliára (33 000 km²) osztották, míg a makedón területek ismét oszmán fennhatóság alá kerültek. Ezzel a rendezéssel semmilyen létező politikai-, gazdasági-, etnikai problémát nem sikerült megoldani, sőt szinte minden egyes korabeli balkáni és nagyhatalmi szereplő ellenvetéseket fogalmazott meg.

A nagyhatalmak politikája az ezt követő időszakban az Európán kívüli térségekre tekintett, ezért nem voltak érdekelve a balkáni válság kiújulásában. Az első balkáni háborúkat megelőzően csak a XIX. század nyolcvanas éveinek közepén említhető meg további Bulgáriát érintő jelentős változás: 1885-ben Kelet-Ruméliában felkelés tört ki, melyet a térség Bulgáriával való egyesítése követett (95 700 km²).

1. ábra Bulgária területi változásai (1878-2001)¹²

Bosznia-Hercegovina 1908-as osztrák-magyar annektálásával azonban újra kiélezetté vált a politikai helyzet a térségben. Bulgária ekkor de facto is önálló állam lett. Ezt követően a balkáni kis államoknak sikerült tető alá hozni egy Oszmán Birodalom ellen irányuló szövetséget, amely 1912-ben megindította a támadást. Az ún. első balkáni háború következményeként Bulgária jelentős térségeket hasított ki az Európából egyre inkább kiszoruló Török Birodalomból, csaknem egész Trákia, illetve Égei-Makedónia¹³ megszállásával. Makedónia nagyobbik felének megszerzése azonban nem sikerült, ennek birtoklásáért indult meg a második balkáni háború. Ennek következményeként a korábbi szövetségeseivel szembeforduló Bulgária elveszíti Nyugat-Trákia kivételével a fenti hódításokat, sőt Dobrudzsa déli részét is kénytelen Romániának átengedni. Az ország területe ekkor 114 400 km². Részben e területi veszteségek eredménye, hogy Bulgária az I. világháborúban a központi hatalmak oldalán lép be a háborúba¹⁴. A háború lezárásával az ország későbbi helyzetét a neully-i béke rögzítette. Az ország ekkor veszíti el az új hódításokat, néhány kisebb térség¹⁵ mellett Nyugat-Trákiát is (ekkor területe 103 100 km²-re zsugorodott).

A II. világháborúban Bulgária negyedszer is kísérletet tesz az ún. „Nagy-Bulgária” kialakítására. A balkáni hadjárat során a tengelyhatalmak segítségével 1941-re e terv megvalósulni látszik¹⁶, ám a háborút lezáró szerződésekkel az ún. dobudzsai négyszög kivételével minden hódítását elveszíti, amellyel lényegében kialakul az ország területe mai formájában (110 700 km²)(*I. ábra*).

A közigazgatási beosztás változásai

A fenti történeti áttekintésből is kiderül, hogy Bulgária újkori történelme során – olykor véres felkelések, háborúk árán – számtalan területi változáson ment keresztül. Ezek a változások természetesen az ország közigazgatási rendszerében is követhetők. Mint láttuk Bulgária területe a XIX. század utolsó harmadában két nagyobb egységből állt. Az ún. Bolgár Fejedelemség 21 kerületből (okrąg), míg „Kelet-Rumélia” 6 körzetből (departament) tevődött össze¹⁷. Ez a területi felosztás 1887-ig volt érvényben, miután 1885-ben e két bolgár terület egyesült. Az így létrejött állam 21 kerületből (okrąg) és 58, ezek alá rendelt körzetből (okol), illetve 1354 községből (obština) állt, mely igazgatási rendszer lényegében 1934-ig állt

fönn, csupán az egységek száma változott (1. táblázat). Ekkor 7, a magyarországi megyéknél valamivel nagyobb statisztikai egységet (oblast) és 83 körzetet (okol) alakítottak ki.¹⁸

A II. világháború után viszonylag rövid idő alatt többször is változás következett be. Ezeket a változásokat nem valamiféle tudományos vagy gazdasági szükségszerűség indukálta, inkább egyéni szempontok illetve érdekek álltak a háttérben, és a legtöbb koncepcióban a centralizált kormányzat igénye manifesztálódott.¹⁹ Az 1944-ben csupán 9 egységből álló rendszert 1947-ben egy alapjaiban más szempontú területi beosztás váltotta fel. Ennek során 95 körzetbe 2113 községet rendeltek. 1949-ben a körzetek száma 117-re nőtt, melyeken belül a községeket 2178 egységbe csoportosították, ugyanakkor az egész rendszert 14 kerületbe (okrag) rendezték. A körzetek 1959-ben ismét eltűntek, miután 30 kerületbe szervezték őket. Szófia²⁰, Plovdiv és Várna kerület-jogot kapott, jóllehet ez utóbbi kettőnek joga csupán rövid ideig, 1961-ig élt. Ezután az eddig jellemzően háromszintű beosztás helyett kétszintűvé vált az adminisztratív hierarchia. A legfelső szint 28 kerülete (okrag) 1987-ig állt fönn²¹, amikor felváltotta a 9 tervezési-statisztikai régió, amelyek további 273 (később 262) községre oszlottak. 1999-ben az európai NUTS-2-es szinthez igazított újabb területi-adminisztratív reform keretében a 9 régió hatra csökkent, míg a fent említett 28 egység kisebb-nagyobb változásokkal, immár NUTS-3-as körzetekként (oblast) született újjá²² (1. táblázat).

1. táblázat Bulgária közigazgatási beosztásának változása (1880-2001)23

a közigazgatási reformok éve	Az adminisztratív egységek száma			
	oblast	okrag	okolija	obstina
1880	-	21	58	1354
1887	-	16	84	n.a.
1901	-	12	71	n.a.
1934	7	-	83	1211
1944	9	-	100	1771
1946	9	-	95	2113
1949	-	14	117	2178
1959	-	30	-	979
1961	-	28	-	n.a.
1979	-	28	-	291
1981	-	28	-	300
1987	9	-	-	273
1999	28	-	-	262

Bulgária etnikai térszerkezetének sajátosságai az újkorban

Az etnikai térszerkezet változásai (1878-1989)

A Balkán és benne Bulgária, mint láttuk, meglehetősen hektikus változásokon ment keresztül a XIX. század végétől. A különböző kisebb államoknak a Török Birodalom felosztására irányuló aspirációi legtöbbször egymást is keresztezték. A sokszor irreális területi igények mögött leginkább a kisebb balkáni népek naggyá válásának igénye állt, amely formálódó országaik területének lehető legnagyobb kiterjesztésében jelentkezett, amely sokszor a térség pontos etnikai viszonyainak teljes semmibe vételével járt. Ezt csak tetézte a helyzet hézagossága ismerete, valamint az ilyen irányú információk teljes hiánya.

A térség nemcsak Európa egyik legtarkább etnikai térszerkezetű vidéke, hanem három földrész, vallás, valamint eltérő kultúrák, társadalmi-, gazdasági-, politikai struktúrák metszéspontjában is fekszik. E tények a térség korabeli etnográfiai-etnikai térképein is nyomon követhetőek.

E fent említett, igen gyakran politikai aspirációkat is tükröző térképek közül a vizsgált korszak kezdetén, 1877-ben Karl Sax, a Monarchia Edirne-i konzulja által készített térképet²⁴ tekintjük a legkorrektebb kiindulópontnak Bulgária mai területe etnikai viszonyainak elemzésénél²⁵. A térkép a népsűrűségből adódó anomáliákat nem tükröző felületábrázolással készült, így az adatokat még relatíve is csak indirekt módon kezelhetjük. Ugyanakkor a vallási megoszlás is látható, amennyiben a nagyjából azonos etnikumok különböző vallású csoportjait is megkülönböztethetők.

Sax szerint a *bolgár* etnikum törzsterülete a mai ország területén sem alkot összefüggő térségeket. Leginkább a Balkán nyugati vonulatától délre és északra, valamint a hegység keleti hegyláncainak déli előterében koncentrálódnak. A további vidékeken nagyszámú *török*, míg a tengerpartokon, illetve Trákiában a *görög* lakossággal alkot vegyes térségeket. A bolgár etnikum az ország jelenlegi területén kívül Makedóniában, illetve a Duna-deltától északra eső vidéken alkot még zárt tömböt, míg jelentős bolgár szórványok találhatóak Trákiában, illetve a Déli-Morava völgyétől keletre eső vidékeken.

A bolgár etnikum Makedóniában található csoportjainak megemlékezésével nem kerülhetjük meg az ún. "makedón kérdést"²⁶. Az itt élő szláv etnikumot – egy kisebb korszaktól eltekintve – bolgárként kezelte a mindenkor bolgár álláspont. Ugyanakkor Makedónia területére, többek között fontos stratégia helyzeténél fogva, Bulgárián kívül

Szerbia, sőt Görögország is igényt tartott. Miután a nyelvi és vallási határok itt is egymásba gabalyodtak, mint a Balkán félszigeten általában, a térség hovatartozásának kérdése mind a mai napig viták keresztüzében áll. Az önálló makedón nemzeti öntudat is csak az első, még inkább a második világháborút követően (a hivatalos jugoszláv politika némi segédletével) ébredt fel olyannyira, hogy az itt élő délszlávok etnikai hovatartozásával kapcsolatos álláspont fokozatosan megváltozott, minek következtében a makedón etnikumot önálló entitásnak ismerték el, amit ezzel párhuzamosan a nagypolitika is átvett.

A legjelentősebb kisebbségi népcsoport a bolgárok által lakott térségekben a *török* népesség, akik leginkább a Krím és a Balkán-félsziget felé tartó hadiutak mentén telepedtek le. Legnagyobb összefüggő településterületük a Balkán-hegység és a Duna közé ékelt egykori Dunai vilajet területének keleti részén koncentrálódik, de számos kisebb nagyobb szórványuk található Trákiában (Edirne környékén), Makedóniában (Vardar völgy), illetve a Balkán hegység középső térségében.

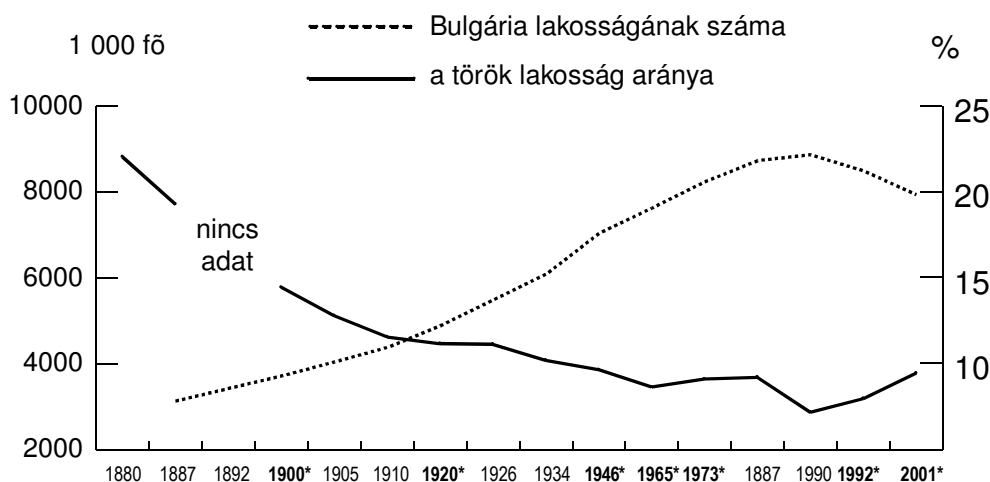
Karl Sax nagy kiterjedésű területen ábrázol muzulmán bolgárokat (*pomákokat*)²⁷ a Rodope hegység és az Égei-tenger partvidéke között található térségben²⁸. Jelentős csoportjaik élnek az Iszker alsó folyásánál Pleven környékén, a Sztruma völgyében, valamint Makedóniában Prilep körzetében. Mivel a mindenkor hivatalos bolgár kormányok e jellegzetes néprajzi csoport különállását nem ismerték el (eltörökösödött bolgároknak tekintve őket), ezért számukra a későbbi statisztikákból is csak közelítőleg és indirekt módon következtethetünk.

Bulgária mai területén a fenti nagyobb létszámú népcsoportok mellett számos kisebb – a térképen is jelzett – etnikum színesíti a terület etnikai képét. A XIX. század első harmadában határőrizeti feladatokkal megbízott *tatárok* dobrudzsai településterületének déli része mélyen benyúlik a bolgár etnikai törzsterület északkeleti részébe. Emellett kisebb tatár csoportokat találhatunk a Timok és a Duna szögében Vidin, a Duna mentén Nikápoly, valamint Sztara Zagora környékén, legtöbbször a Kaukázus vidékéről származó *cserkeszekkel* és *abházokkal* együtt. Minden bizonnyal a térkép nem irreális információja, a román népességgel rokon *arumonok* (az eredeti térképen „Pindus Walach”-ként ábrázolva) feltüntetése sem, akik nagyobb számban transzhumálhattak még ebben az időben a Balkán lejtőin. Emellett jelentős *szerb*, *albán*, és *román* csoportok lehettek etnikai törzsterületükről átnyúlva az ország mai területén. Szerbek a Balkán-hegység nyugati térségében, románok a Duna vonalától délre Nikopol (Nikápoly) környékén, míg albánok a Szkopje Szófiya vonal

mentén voltak, illetve a közigazgatásban vállalt szerepük miatt nagyobb létszámban lehettek a városokban is.²⁹ A felületábrázolás nem lehet alkalmas a főként kereskedelemmel foglalkozó, többnyire városokban lakó *zsidók* és *örmények* ábrázolására, jóllehet jelentős számban éltek Bulgária korabeli nagyobb városaiban (Szófia, Plovdiv, Várna, Burgasz, Sztara Zagora).

A Karl Sax térképe alapján az etnikumok térbeli elhelyezkedése a későbbiek során lényegesen nem változott. Annál drámaibbak viszont a változások, ha a kisebbségi népesség számát, illetve az összlakosságon belüli arányát vizsgáljuk. A kisebb csoportok számának csökkenését elsősorban az asszimiláció, illetve az elvándorlás okozta. E változások a bolgár állam területi növekedésével párhuzamosan leginkább a muzulmán vallású népesség visszaszorulásában jutott kifejezésre (2. ábra).

2. ábra A törökök számának és arányának változása (1880-2001)

* A hivatalos népszámlálások alapján

* A hivatalos népszámlálások alapján

A Török Birodalom visszahúzódása a Balkánról, alapvetően megváltoztatta a muzulmán vallású lakosság helyzetét. Jóllehet e csoporthoz tartozó egyének származása különböző lehetett, Bulgária megalakulása után viszonylag kompakt etnikai-vallási közösségekké alakultak. Pontos számukról egymásnak eléggé ellentmondó adataink vannak. Ez nemcsak a mindenkori hivatalos bolgár kormányoknak a kérdéshez való hozzáállása miatt, hanem némely terminológiai bizonytalanság okán is előfordulhat. A XIX. századi szakirodalom ugyanis nemcsak etnikai értelemben használta a „török” kifejezést, hanem a „muzulmán” fogalom szinonimájaként is, más etnikumokat is beleértve³⁰. (Itt újfent utalni kell a bolgár nyelven beszélő, de muzulmán vallású pomák csoportok problémájára is!)

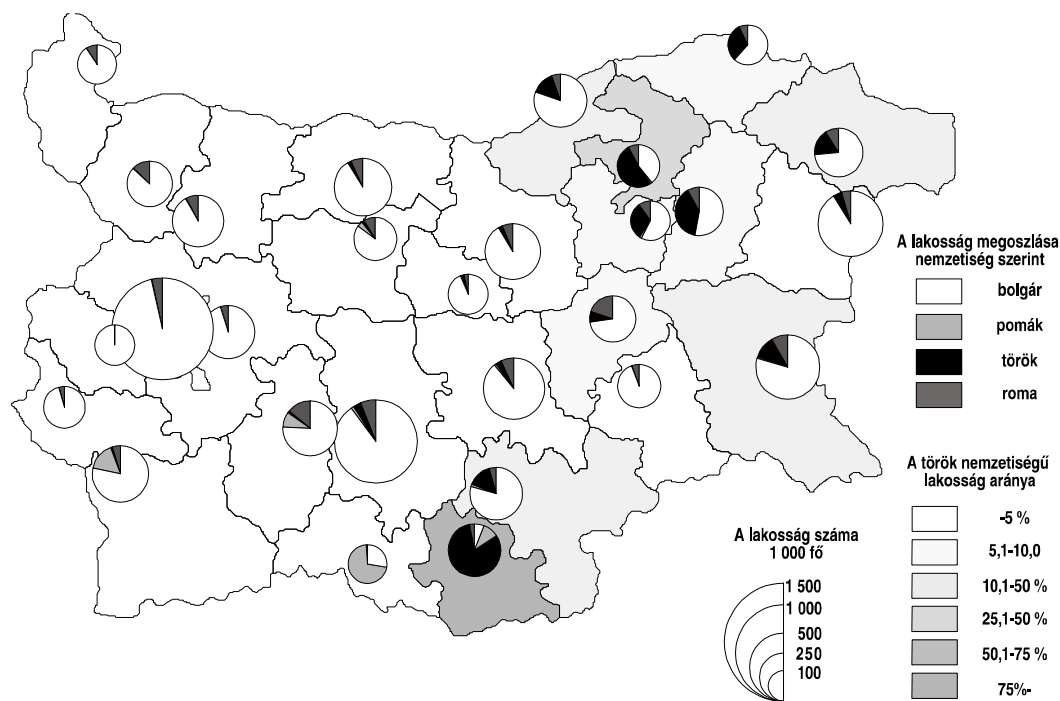
A továbbiakban a legnagyobb kisebbség, a török lakosság számára, illetve arányára koncentrált adatsorok elemzésére fókuszálunk, de emellett megpróbáljuk (hiányos hivatalos adatok, illetve a becslések alkalmazásával ugyan) a Bulgária területén élő egyéb kisebbségi csoportok számbeli változását is bemutatni a XX. század utolsó két évtizedében.

Bulgária etnikai szerkezete a változás éveiben (1989-1992)

Az eddigi számadatok alapján általánosan elemezhetjük, Bulgária etnikai megoszlását a mindenkori ország területén. A már említett okok miatt kisebb területegységekre nem állnak rendelkezésre használható adatsorok. 1989-re azonban a helyi tanácsok összeírása, illetve becslése alapján fellelhető adatok, amelyek az 1992-ben és 2001-ben lezajlott népszámlálások adataival kiegészítve használható adatbázist jelentenek. Ennek alapján a mai

NUTS-3-as szinten rekonstruálni lehet az ország etnikai térszerkezetében a rendszerváltozást közvetlen megelőző időszaktól napjainkig lezajlott változásokat³¹ (3. ábra)³².

3. ábra Bulgária nemzetiségi megoszlása NUTS3-as területegységek szerint 1989-ben

© Bottlik Zsolt MTA FKI 2003

Vizsgálatunk első adatsora az összlakosság mellett csupán a törökök, a pomákok, illetve a roma lakosság számát és arányát tartalmazza. Ez sajnos nem teszi lehetővé az egyéb lakosság szétválasztását a bolgároktól, így előbbieket pontos számára csak indirekt módon következtethetünk. E szerint a rendszerváltást közvetlen megelőzően Bulgária majd 8,9 milliós (8 862 568 fő) lakosságának 9,56%-a török (847 536 fő), 6,51%-a roma (576 927 fő) és 3,02%-a (268 971 fő) tartozik a bolgár anyanyelvű muzulmán lakosság csoportjához. Az adatokból készült térkép a lakosság etnikai megoszlását, illetve a legnagyobb számú kisebbségnek, a törököknek az arányát mutatja. Látható, hogy a többségi nemzet (az egyéb lakossággal együtt!) három térségben szorul kisebbségbe. Legkisebb az arányuk az ország déli részén Kárdzsali megyében (ahol arányuk nem éri el a 6%-ot), emellett Szmoljan (28%), valamint az északi Razgrad (39%) megyében vannak kisebbségben. Arányuk 5 megyében nem éri el a 75%-ot, és csupán 10 megyében, és a fővárosban magasabb az arányuk 90%-nál.

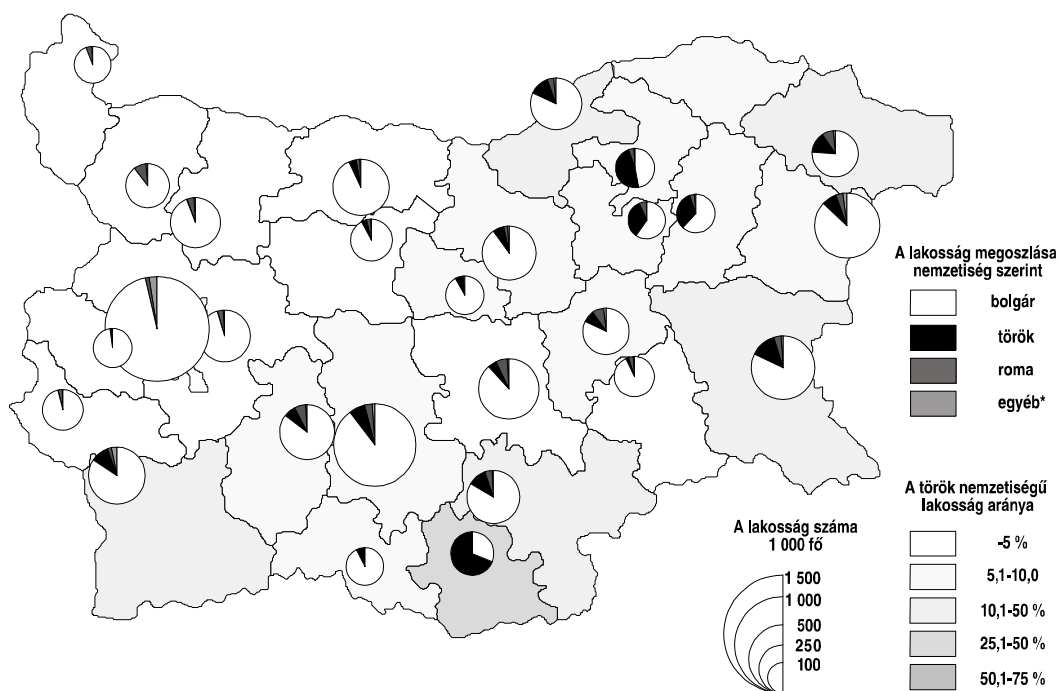
Látható, hogy az országnak a történelmi áttekintésben bemutatott etnikai sokszínűsége nem változott; Bulgária továbbra is soknemzetiségű ország. A nem bolgár nemzetiségű lakosok leginkább az ország déli és északkeleti részében koncentrálódnak. A közülük legnépesebb török lakosság két megyében (Kardzsaliban (80%) és Razgradban (52%)) is abszolút többséget ér el, de arányuk 30% fölött van Sumen (38%), Silistra (31%) és Targoviste (31%) megyékben is. Emellett 4 megyében (Dobrics, Haszkovo, Rusze és Burgasz megyében) magasabb az arányuk 10 %-nál.

Bulgária, az adatok alapján ekkor második legnépesebb etnikai kisebbsége, a roma lakosság egyenletesen oszlik el az ország területén. Leginkább az alacsonyabban fekvő térségekkel, illetve nagyobb városokkal rendelkező megyékben laknak. Arányuk általában 3-10% között van, három esetben haladja meg a 10%-ot (Szlivén (20%), Pazardzsik (14%) és Montana (13%) esetében) és csupán két megyében (Pernik és Szmoljan megyében) nem éri el a lakosság 3%-át.

A pomákok elsősorban az ország délnyugati részén koncentrálódnak, ahol Szmoljan megyében a lakosság abszolút többségét (71%-át) alkotják. Településterületük a szomszédos megyékbe (Blagojevgrad, Pazardzsik, Kardzsali) is átnyúlik, ahol arányuk 9-16% között mozog. Emellett az országos átlagukat meghaladó arányban vannak jelen az ország középső részén Lovecs (4%) megyében is.

Vizsgálatunk következő adatsora, jóllehet csupán három év különbséggel készült, mégis drámai változásokat sejtet (4. ábra). Az ország lakossága majd 400 000 fővel csökkent, így már a 8,5 milliót sem éri el. Ugyanakkor a népesség koncentrációja a rurális térségekből a városokba áramlása miatt növekedett. Ezt a tény a népességre számított relatív szórás értékének csökkenése is bizonyítja (2. táblázat).

4. ábra Bulgária nemzeti megoszlása NUTS3-as területi egységek szerint 1992-ben

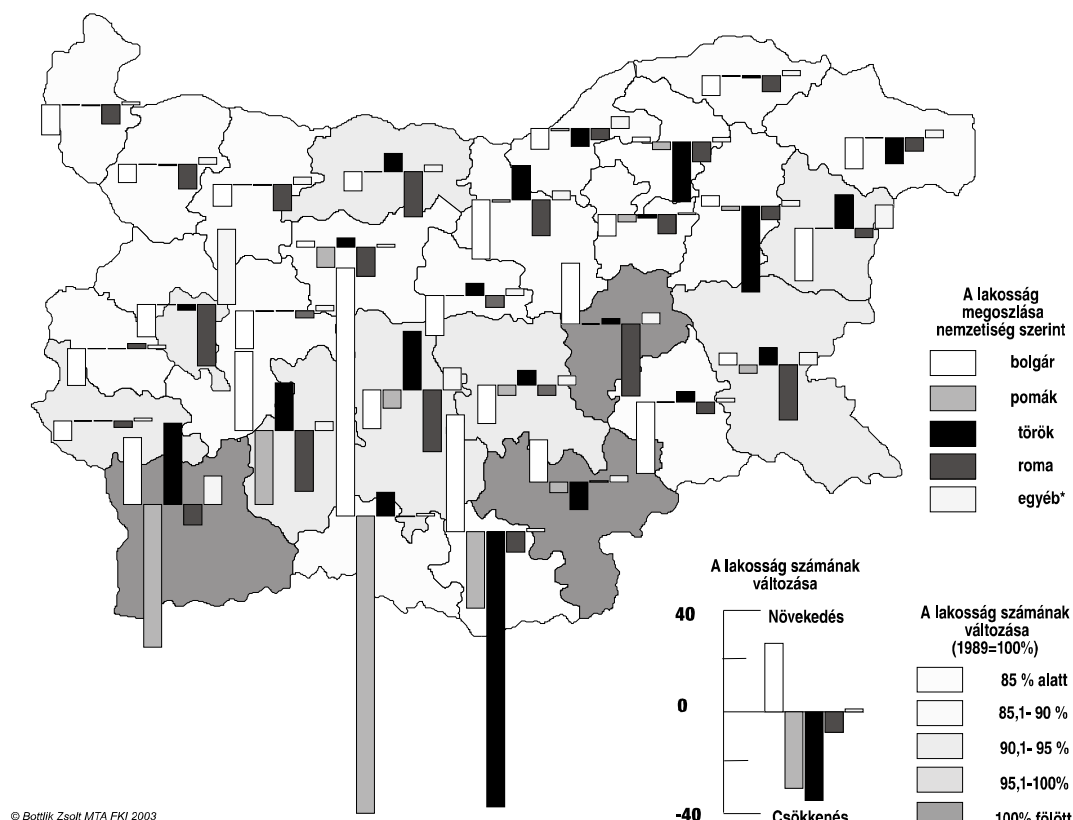

© Bottlik Zsolt MTA FKI 2003

*Azok a személyek, akik erre a kérdésre nem válaszoltak az egyéb kategóriába lettek besorolva

Lényegesebb különbség mutatkozik azonban a különböző etnikumok számának, arányának, illetve koncentrációjának változásában. A bolgár lakosság száma majd 100 000-es növekedést mutat (6. ábra). Itt valószínűleg nem demográfiai folyamatok húzódnak a háttérben, hanem sokkal inkább a két adatsor keletkezésének metodikájából adódó különbségek. A megyék többségében, szám szerint 14-ben, ugyanis számuk átlag 6 %-ponttal csökken, ami a bolgár népesség elvándorlásával illetve ezzel egyidejű elöregedésével, természetes fogyásával függhet össze. Emellett persze abból is adódik a csökkenés, hogy 1989-ben a bolgár nemzetiségű lakosság számát indirekt módon számoltuk ki (az összlakosság számából kivonva a jelzett népcsoportok (pomák, török, cigány (roma) és tatár) összegét), így az egyéb kategória 1992-es megjelenésével bizonyos számszaki csökkenés eleve törvényszerű volt.

5. ábra Bulgária népességének változása nemzetiség szerint 1989-1992

A pozitív szaldót országos szinten két megyének (Szmoljan és Kärdszali) látványos, továbbá három térségnek (Blagojevgrad, Pazardzsik és Szliven) tíz százalékpontot meghaladó növekedése okozza. Nincs okunk feltételezni, hogy e térségekben a bolgárok más demográfiai helyzetben vannak, mint az előbb említett megyékben, ezért e változások leginkább a bolgár nyelven beszélő muzulmán (pomák) lakosság sajátos helyzetéből eredhetnek, mivel a népszámlálások ezt a kategóriát nem tartalmazzák, illetve számukra a vallási adatok hiányában indirekt módon sem következtethetünk. Látható hogy a fent említett megyékben (leginkább Pazardzsik, Blagojevgrad és Szmoljan esetében, ahol a leglátványosabb a bolgár lakosság „előretörése”) jelentős pomák lakosság él a 1989-es becslés alapján. Így feltételezhetjük, hogy őket a népszámlálás során – pomák kategória nem lévén – a bolgár nemzetiségűekhez sorolták. Más a helyzet Kärdszaliban, ahol a fent említett tendencia mellett a török lakosság ingadozása is okozhatja a bolgár lakosság látványos növekedést. Csakúgy, mint Szliven megyében, ahol 1992-ben a roma lakosság mondhatta

magát bolgárnak a népszámlálási biztosoknak. A bolgárok területi elhelyezkedése, az országos tendenciának megfelelően koncentráltabbá vált, amit megerősíthetünk a bolgár lakosság számára számított súlyozott relatív szórás értékének változásával (2. táblázat).

2. táblázat A relatív szórás értéke a különböző etnikai csoportokra számolva (1989-2001)

	1989	1992	2001
Bolgár	79,82	83,93	86,89
Török	165,57	107,70	95,16
Roma (Cigány)	60,38	56,46	60,30
Egyéb		134,26	124,39
Pomák	250,90		167,45

A török lakosság a vizsgált időszakban mintegy 55 000 fős veszteséget könyvelhet el. Ugyanakkor arányuk az összlakosságon belül szinte nem változott (arányvesztésük csupán 0,22 százalékpontos). Területi eloszlásuk azonban egyenletesebbé vált. Ez részben annak köszönhető, hogy azokban a megyékben csökkent a számuk és arányuk, ahol eddig a lakosság jelentős arányát tették ki, míg megjelennek olyan térségekben, ahol számuk eddig elenyésző volt. 1992-ben csupán Kärdszaliban haladják meg, illetve Razgradban közelítik meg a megye lakosságának abszolút többségét, jóllehet számuk és arányuk e két megyében a leglátványosabb. A két megyéből 130 000 török nemzetiségű lakosság „tűnt el” 1989 óta. De 10 000 főt meghaladó csökkenést mutatott emellett Sumen, Haszkovo és Dobrics megye is. Ugyanakkor hét megyében arányuk 5% fölé került, elsősorban az ország délnyugati (Blagojevgrad, Pazardzsik, Plovdiv, Szmolyan), illetve középső részén (Gabrovo, Veliko Tärnovo), valamint Värna térségében.

Ezeket a folyamatokat leginkább a bolgár kormánynak a török kisebbséget érő diszkriminatív intézkedéseivel magyarázhatjuk, amelyek a török lakosság 1989 nyarán kicsúcsosodó Törökországba irányuló kivándorlásában manifesztálódott. Az adatokból ugyanakkor következtethetünk a törökök és a térségben élő egyéb muzulmán lakosság (itt elsősorban a koszovói, illetve Makedóniai albán lakosságra kell gondolni) intenzívebb

természetes szaporodására is, melynek következtében a körükben tapasztalható többlet megjelenik más térségben is.

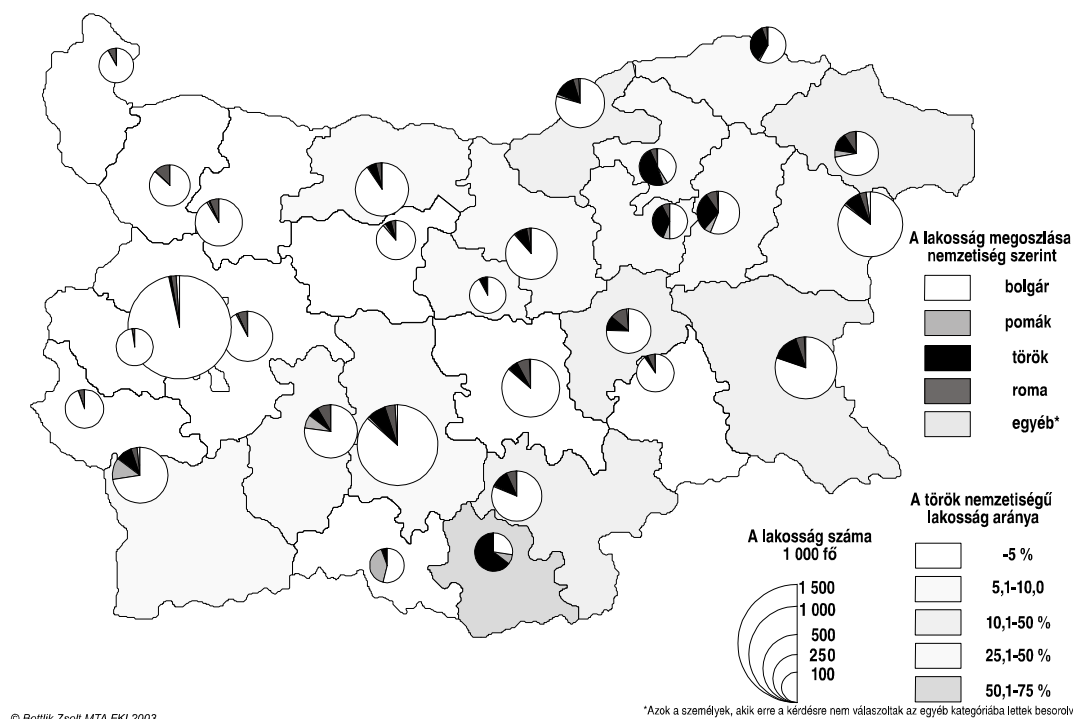
Sajnos a vallási adatok csupán az ország egészére állnak rendelkezésre, így a pomákok számára is csak országos szinten tudunk következtetni. Amennyiben a muzulmán lakosság számából kivonjuk a magát török nemzetiségűnek definiáló személyek számát (1 109 646) a különbség 317 509 fő, amely nagy valószínűséggel közelíti a pomák lakosság számát. Ez alapján elmondhatjuk, hogy a pomákok száma erős növekedést mutat Bulgáriában. Ugyanakkor feltételezhető zavart okoz, hogy a török lakosság ingadozik, miszerint inkább bolgárként definiálják magukat az ismert 1989-es atrocitások miatt. Másrészt az adat tartalmazhatja a muzulmán vallású roma lakosságot is.

A roma lakosságszám súlyozott relatív szórás értékének drasztikus csökkenését vélhetően nem magyarázhatjuk természetes fogyásukkal, sokkal inkább azzal a ténnyel, miszerint becsült számuk általában jóval nagyobb, mint azok száma, akik pl. egy népszámlálásnál is vállalják cigány származásukat (2. táblázat).

Bulgária etnikai szerkezete a 2001-es népszámlálás alapján

Bulgária etnikai térszerkezetét a legfrissebb, 2001-ben lezajlott és közzé tett népszámlálás alapján rekonstruálhatjuk (6. ábra). A vallási és etnikai adatok nemzetiség és anyanyelv szerint NUTS-3-as szinten állnak rendelkezésre. További két számsor tudósít azokról a társadalmi csoportokról, amelyek a nemzetiségi hovatartozást firtató kérdésre vagy megtagadták a választ, vagy nem határozták meg nemzetiségüket. A bolgár anyanyelvű, de muzulmán vallású lakosok számára a vallási adatok alapján indirekt módon következtettünk, mely kiszámított adat nagy valószínűséggel közelít a pomákok valós számához.

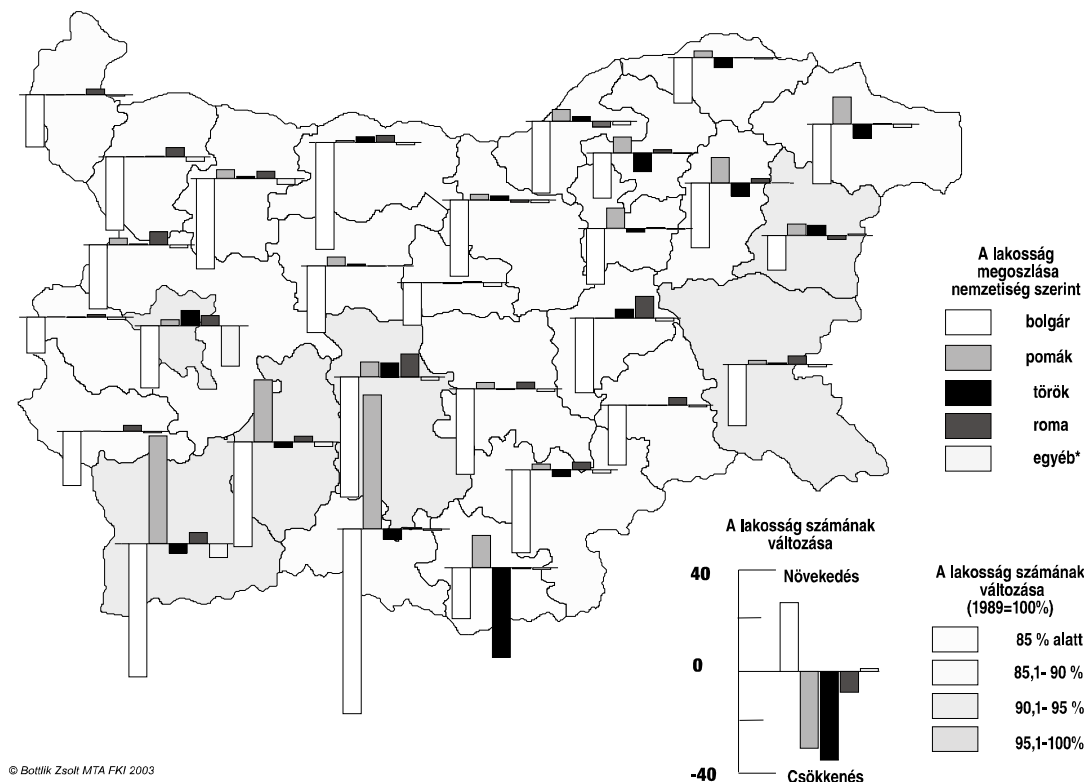
6. ábra Bulgária nemzeti megoszlása NUTS3-as terület egységek szerint 2001-ben

Az ország összlakossága 2001-re az 1992-es adatokhoz képest több mint félmillióval csökkent, s így nyolcmillió alá került (7 928 901 fő). Ezzel együtt a népesség koncentrációja is növekszik, jóllehet ennek mértéke nem akkora, mint az 1989-1992 közötti időszakban. Ezt az összlakosságra számított relatív szórás már említett értékével is alátámaszthatjuk. A lakosság 81%-át kitevő bolgár nemzetiségűek száma 6 655 210 fő, amely több mint nyolcszázszáz, igen drasztikus csökkenést mutat az előző népszámlálás adataihoz képest. A bolgár többségű területeken tovább folytatódik a bolgár lakosság előregedésének következményeként fennálló csökkenési folyamat, ugyanakkor meg kell említeni a romák lakosság településterületein e kategória ismételt megjelenésének következtében lejátszott pusztán statisztikai változásokat is. Az előző adatsor nem tartalmazta külön a bolgár anyanyelvű, de muzulmán vallású romákat, a vallási adatokból 2001-ben azonban lehetőség volt leválasztani őket a bolgár nemzetiségűekről. A főváros esetében – ellentétben más közép-európai nagyvárosokkal – nem a szuburbanizáció okozta és okozza a népességcsökkenést. Itt a gazdasági krízis miatt egyre nehezedő életkörülmények hatására az ötvenes években a gyors iparosítás idején a fővárosba áramló, falusi gyökereit még nem

teljesen elvesztő csoportok áramlanak vissza, illetve „haza” a rurális térségbe. Ez nyilvánvalóan a bolgár lakosság kisebb mértékű dekoncentrációjához járul hozzá (7. ábra).

7. ábra Bulgária népességének változása nemzetiség szerint 1992-2001

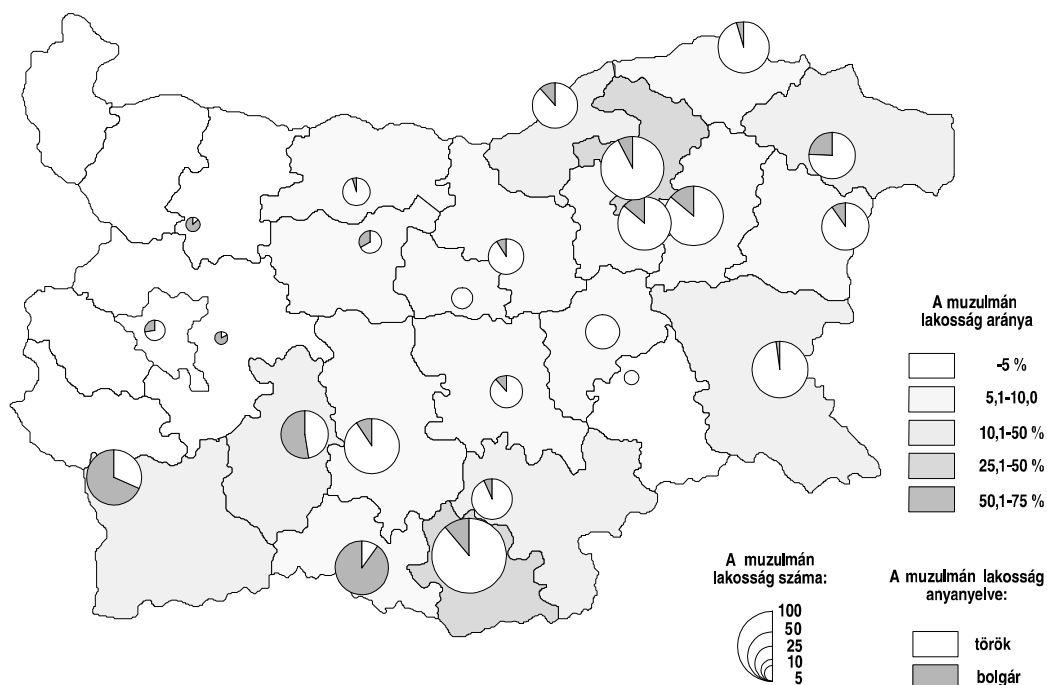
A török nemzetiségű lakosok száma is csökkent, mintegy 45 000 fővel, ami a kilencvenes évek közepén még mindig érzékelhető, bár kétségtelen kisebb mértékű kivándorlási hajlandóságuk miatt következett be. Ugyanakkor arányuk az összlakosságon belül, igaz csak alig érzékelhető mértékben – 0,08-százalékponttal – növekedett. Ennek lehetséges okai között részben a bolgár lakosok számában bekövetkezett előbb említett jelentős csökkenés, és/vagy a törökök magasabb vitalitási mutatójukat említhetjük meg.

Csökkenésük tovább folytatódik leginkább azokban a megyékben, ahol a lakosság jelentős arányát képviselik. Az ország északkeleti részében elsősorban Razgrad valamint Sumen megyékben arányuk 10-12 százalékpontos csökkenését regisztrálták, ami 5-7 000 főt jelent. A legtöbb török lakos (több mint 30 000 fő) Kärdszali megyében tűnt el. Annak ellenére, hogy ez a szám ebben a térségben több, mint a török lakosság egynegyede, még mindig a helyi népesség abszolút többségét teszi ki (61%). Emellett több térségben 4-6 000

fős török többleteket is megfigyelhetünk, elsősorban azokban a megyékben, ahol nagyobb városok vannak (Szófia, Plovdiv, Várna, Szliven). Ez azt is jelzi, hogy kisebb mértékben tovább folytatódott a területi dekoncentrációjuk, amit az arányszámukra számolt súlyozott relatív szórás értéke alapján is elmondhatunk (2. táblázat).

Bár a pomákok e népszámlálás alkalmával sem kerültek külön kategóriába, ám a NUTS-3-as területegységekre rendelkezésre álló adatok segítségével viszonylag pontosan meg tudjuk határozni a bolgár anyanyelvű, de muzulmán lakosság számának és arányának területi allokációját (8. ábra). A térkép a muzulmán vallásúak arányát, illetve számát jelzi anyanyelvi megoszlásban. Látható, hogy csupán az ország északkeleti megyéiben, valamint egy keleti megyében (Jambol) nem érik el a muzulmán vallásúak az összlakosság 5%-át. Arányuk legmagasabb a Bolgár-tábla területén (négy megyében), és a Rodope hegység déli völgyeiben (két megyében). Ezek közül Razgrad és Kárdzsali megyében abszolút többséget érnek el. Az adatokból kiderül, hogy nem minden, magát török nemzetiségűnek valló muzulmán vallású. E jelenség főként Szliven, Jambol és Gabrovo megyékben figyelhető meg. Ez a tény leginkább a roma lakosság viszonylagos nyelvi és kulturális asszimilációjára utalhat, amennyiben az említett térségekben igen magas a romák aránya.

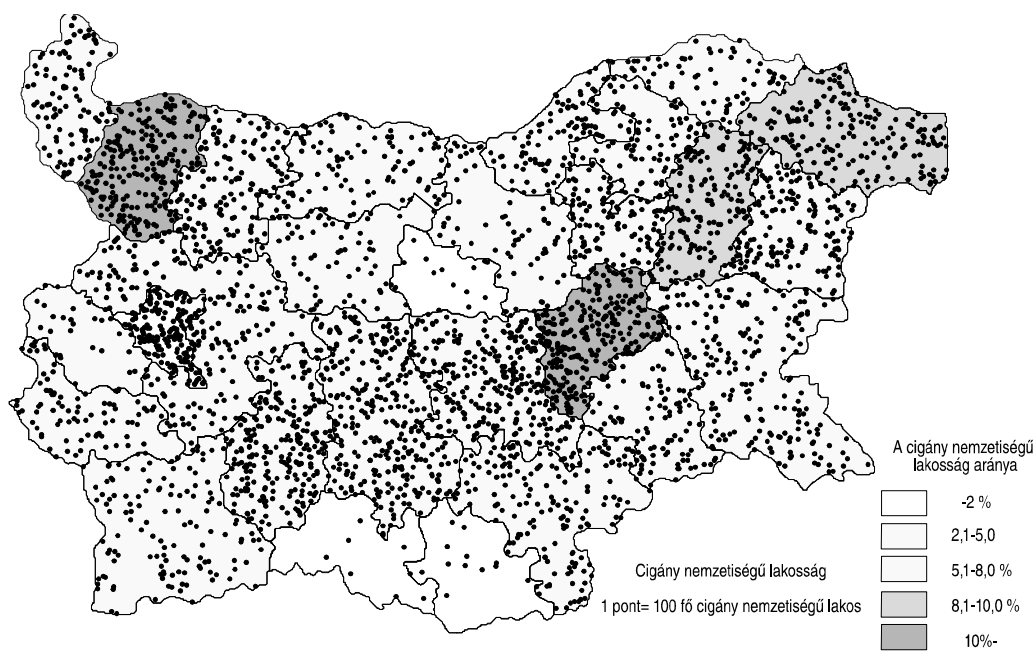
8.ábra A muzulmán lakosság Bulgáriában NUTS3-as területegységek szerint 2001-ben

Az eddig bemutatott tények alapján feltételezhetjük, hogy a muzulmán vallásúak között nagy számban található bolgár anyanyelvű lakosok³³ nagy valószínűséggel pomákok. Ennek alapján mintegy 200 000 főt tekinthetünk Bulgáriában pomáknak, ami az összlakosság 2,6%-a. Településterületük központjának Szmoljan megye tekinthető, hiszen legnagyobb számban itt élnek (több mint 52 000 fő). Hasonlóan nagy számban vannak a szomszédos megyékben, legtöbben Blagojevgrádban (42 612 fő), illetve Pazardzsikban (24 436 fő), de számuk Kärdszsaliban is jelentős (12 669 fő). Számuk továbbá meghaladja az 10 000 főt az említettek mellett az ország északkeleti részében, Sumen és Dobrics megyében is.

Az egyetlen nagyobb etnikumhoz tartozó csoport, amely az előző időszakhoz képest növelni tudta számát és arányát a roma nemzetiségű lakosság. A majd 60 000 főnyi roma lakosság az ország népességének 4,7%-át teszi ki. A legtöbb roma nemzetiségű lakos Plovdiv megyében él, ahol számuk a 30 000 is meghaladja. Emellett számuk 20 000 fölött van további négy megyében (Stara Zagora (26 804 fő), Szliven (26 777 fő), Pazardzsik (23 970 fő), valamint Montana (22 784 fő)). Arányszámukat vizsgálva megállapítható, hogy leginkább Montana (12,5%) és Szliven (12,3%) megyében vannak jelen, de az országos arányuk fölött teszik ki a helyi lakosságot emellett 12 megyében (9. ábra).

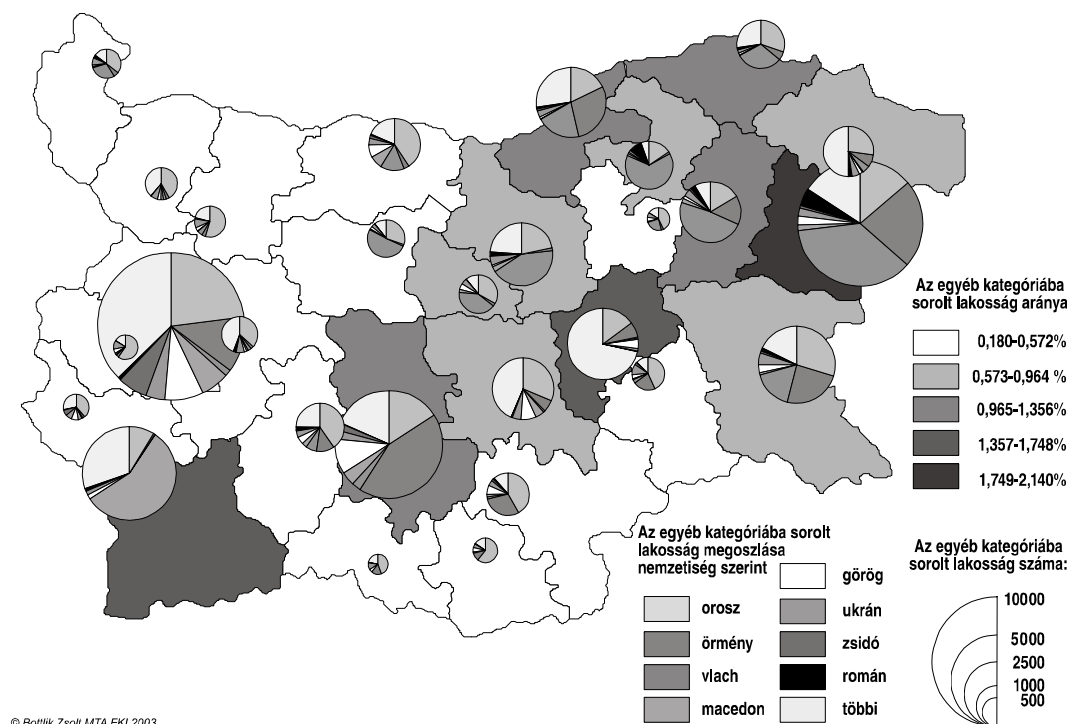
9.ábra A cigány (roma) lakosság Bulgáriában NUTS3-as területegységek szerint 2001-ben

Relatív szórás értékeik azt jelzik, hogy területi egyenlőtlenségük kissé fokozódott 1992 és 2001 között. A megyék nagy többségében számuk jelentős többletet mutat az előző népszámlálás adataihoz képest. A legnagyobb számbeli növekedést Plovdiv és Szliven megyékben, valamint Szófia környékén érték el, ahol számuk több mint 5 000 fővel nőtt. Csökkenést az ország északi, északkeleti részében mutattak. Feltűnő, hogy számuk legkevésbé a többi kisebbség által lakott térségekben növekedett, nem számítva Szoljan tartományt. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy itt csupán 480 fővel nőtt a korábban csupán 226 fős roma népesség.

Az egyéb kategóriába sorolt lakosság száma a törökökhöz hasonló mértékben csökkent és ezzel arányuk is 1% alá esett, jöllehet az adatbázis ez esetben további nyolc kategóriát (orosz, örmény, ukrán, vlach, román, görög, zsidó, valamint makedón) tartalmaz, ami alapján tovább árnyalhatjuk a már vázolt képet (10. ábra).

10. ábra Az egyéb lakosság aránya és száma Bulgáriában NUTS3-as területegységek szerint 2001-ben

Az egyéb kategóriákba sorolt lakosság legnagyobb arányban Bulgária északkeleti, (elsősorban Várna, Sumen, Silistra, Rusze) megyéin kívül az ország délnyugati szegletében lévő Blagojevgrádban él. 72%-uk sorolható az említett nemzetiségi csoportokba³⁴. Legnagyobb számban oroszok (15 595 fő), örmények (10 832 fő) és a románokkal rokon vlachok (10 566 fő) találhatók közöttük.

Az oroszok jelenléte a bolgár politika hagyományos orosz-orientáltságát jelzi. Első csoportjaik még a XVII. században érkeztek Bulgária mai területére, akiket a XIX. században az „óhitű” oroszok (lipovánok) követtek. Jelentős számú orosz migránst regisztráltak az 1917-es októberi forradalom után, akiknek nagy része azonban 1944 után ismét visszatért hazájába. Ugyanakkor a II. világháború után, különösen az 1960-as években számuk ismét növekedést mutatott. Területi elhelyezkedésükről csupán az mondható el, hogy az ország majd minden megyéjében élnek, leginkább a nagyobb városokban.

Szintén a nagyobb városokban, elsősorban Plovdivban, Várnában, Burgaszban, illetve Szófiában található az örmény lakosság, akik bár már évszázadok óta élnek Bulgáriában, nagyobb számban csupán a XIX-XX. század fordulójától jelentek meg, elsősorban az Oszmán Birodalomban ekkor általánossá vált pogromok elől menekülve (1922-ben 27 322 fő örményt mutattak ki a statisztikák).

Feltűnő a vlachok viszonylag nagy száma, akik leginkább az ország északkeleti részében főként Várna, Veliko Tárnovo, illetve Sumen megyében élnek. Területi elhelyezkedésük hasonló, mint a Bulgáriában élő 1 088 fő románokénak, akik nagy többsége dél-Dobrudzsában, illetve Razgradban él. Ez utóbbi megyében a vlachokkal együtt az egyéb kategóriába sorolt lakosság abszolút többségét alkotják.

A már a középkor idején az ország mai területén élő görögök, hasonlóan az örményekhez ma szintén csak a városokban, illetve a Fekete-tengerparti településeken élnek nem túl jelentős számban. Nagyobb közösségeik Asenovgradban, Plovdivban és Topolovgradban találhatók. Számuk 1920-ban még csaknem 50 000 főt tett ki, de az 1934-es adatok alapján már csak 9 601 főre volt tehető, s jól lehet az 1950-es években lezajlott görögországi polgárháború következtében Bulgáriába menekültek kisebb nagyobb görög csoportok, ma már csupán 3 408 fő vallja magát görögnek.

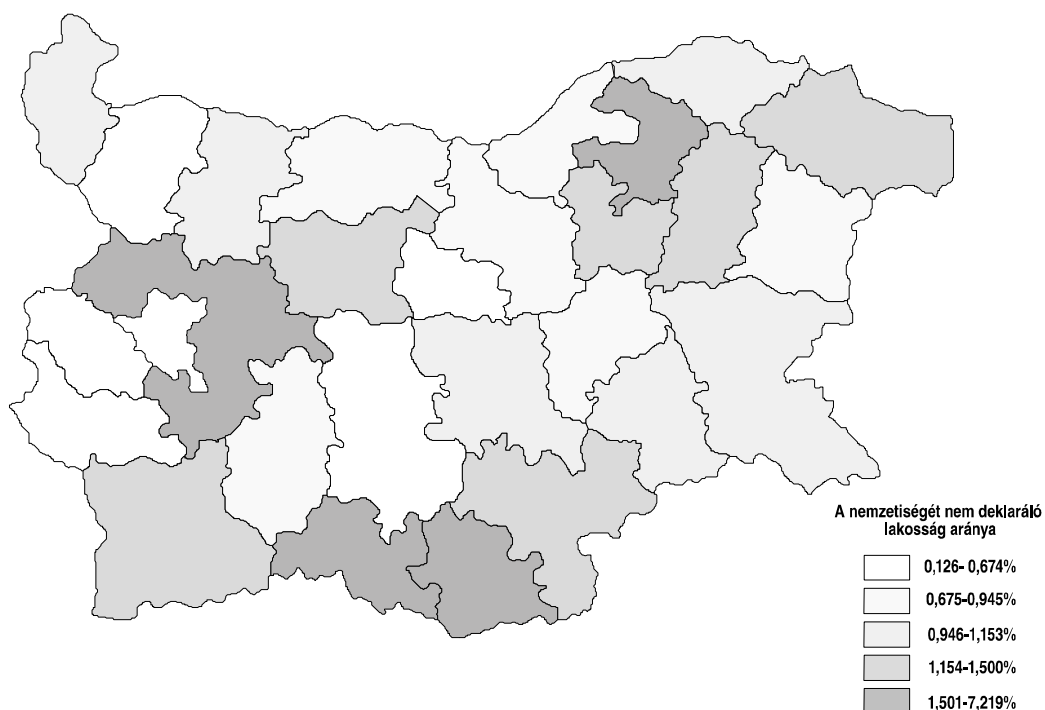
Külön kell szólni a Bulgáriában élő makedónokról. Számuk csupán 5 071 fő, többségük az ország délnyugati részén, az ún. „pirini Makedóniában” él, ám egyes becslések szerint az itt található lakosság jelentős többsége makedón. Ezt sokan az 1956-os hivatalos

népszámlálás alapján feltételezik, amikor is a helyi lakosság abszolút többségét (63%-át) tették ki. Bulgária azonban 1958-tól továbbra sem ismerte el az önálló makedón entitást, ami csupán a 2001-es népszámlálás során bukkan föl ismét önálló kategóriaként³⁵.

A bulgáriai zsidó közösség jelentős része akkor került az ország mai területére, amikor elűzték őket Spanyolországból, és tömegével találtak új hazát a korabeli Oszmán Birodalomban. Egészen az ezerkilencszáznegyvenes évek végéig majd minden nagyobb bolgár városban található voltak kisebb-nagyobb zsidó közösségek, melyek több helyen zsidó iskolákat is fenntartottak. Számuk az 1946-os népszámlálás szerint valamivel több mint 44 000 fő, kiknek igen jelentős része Izrael megalakulása után kivándorolt. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint számuk csak 1363, akik leginkább Szófiában, illetve Plovdivban élnek.

Meg kell továbbá említeni azt az összlakosság kb. 1%-át kitevő mintegy 90 ezer főt is, akik valamilyen okból nem adták meg nemzetiségüket (*11. ábra*). Ha megvizsgáljuk ennek a népességnek a területi elhelyezkedését, akkor láthatjuk, hogy leginkább azokon a területeken élnek, ahol hagyományosan magas a nemzetiségek aránya. A legtöbben erre a kérdésre Szoljan megyében nem adták meg a választ (az arány magasán az országos érték fölötti, több mint 6%). Ez valószínűleg a bolgár anyanyelvű muzulmán vallásúak csoportját érinthette, mert a politika szintű viták elbizonytalanították az amúgy is ingadozó pomák lakosságot. Hasonlóképpen, a korábbi etnikai atrocitások miatt a török lakosság körében is jelentős lehet azok száma, akik inkább nem határozzák meg etnikai hovatartozásukat. Ez lehet az oka annak, hogy arányuk 2% fölött van a török abszolút többségű megyékben (Kardzsali 3,1%, Razgrad 2,1%), de számuk országos átlag fölött van Sumen (1,4%), Blagojevgrad (1,4%), Targoviste (1,2%), illetve Lovecs (1,2%) megyében is, ahol szintén jelentős számú török és pomák lakosság él. Ez bizonyítja, hogy a rendszerváltás időszakában elszennvedett etnikai atrocitások sebei még mindig nem hegedtek be és a mélyben még mindig jelen vannak.

11. ábra A nemzetiségét nem meghatározó(és/vagy az ezt firtató kérdésre nem válaszoló) lakosság aránya NUTS3-as területegységek szerint 2001-ben

Az ország gazdasági térstruktúrája (1992-2001)

A fenti történeti áttekintésben is jelzett török-bolgár etnikai ellentétek véres összecsapásoktól sem mentes időszaka a rendszerváltást követően a demokratikus intézményrendszer kialakulásával párhuzamosan vélhetően lezárult. Ugyanakkor a diszkriminációból és az erőszakos asszimilációból fakadó problémák helyébe az ország jelenlegi gazdasági helyzetéből fakadó sajátosságok miatt kialakuló más jellegű etnikai feszültségek léphetnek³⁶. Ezért a továbbiakban az ország gazdasági térstruktúrájának jellegzetességeit tárgyaljuk, illetve annak hatásait az etnikai térszerkezetre.

Az egykori Keleti Blokk átalakulásával és a megváltozott összeurópai politikai szituációban a volt szocialista országok közül a Szovjetuniónak leginkább kiszolgáltatott Bulgáriának 180°-os gazdasági irányváltást kellett végrehajtania. Ez az impulzus azonban a gazdaság oly mértékű strukturális változását igényelte, amely különösen nehéz és fájdalmas éveket követelt az 1990-es évek bolgár gazdaságától és társadalmától.

A rendszerváltás előtt erősen centralizált ország gazdasági stratégiája leginkább két pilléren nyugodott. Ez az állami nagyberuházások mellett (pl. a Kremikovci Fémművek, a Burgaszi Olajfinomító, Sztara Zagorai gépipar stb.) a fejletlen városokban és rurális térségekben működő több ezer kisüzem támogatását jelentette, amelyek gazdaságilag nem voltak hatékonyak, ugyanakkor jelentős szociális funkciót tölthettek be. Ez nyilvánvalóan csak a világgazdaság árnyékában működő protekcionista KGST piacain volt tartható³⁷. A KGST összeomlásával a gazdasági térszerkezet is átrendeződött, amelyet leginkább a nagyobb városok (Szófia, Plovdiv, Sztara Zagora, Burgasz, Várna) jelentősebb gazdasági aktivitása, így környezetükből való kiemelkedése jellemzett.

A szovjet nyersanyagimportot fogadó fekete-tengeri kikötőkben (Burgasz, Várna) lévő ipari üzemek a rendszerváltás után veszítettek jelentőségükből. Az ország gazdaságának nyugati orientációját a délszláv háború sem segítette, hiszen az egykori Jugoszlávián átvezető igen fontos kereskedelmi utak az 1990-es években alig voltak járhatóak. Ugyancsak nehéz volt a gazdaság szovjet orientációjának időszakában elhanyagolt, illetve a politikai okokból amúgy sem preferált gazdasági kapcsolatok kiszélesítése a már 1981-től EU-tag Görögországgal, illetve Romániával és Törökországgal.

A gazdaság e folyamatait vizsgálva, felsejlik hogy a bemutatott etnikai térszerkezeti különbségek mögött esetenként gazdasági különbségek húzódnak, amelyek az amúgy is válságban lévő bolgár társadalom további, etnikai differenciáit erősíthetik. Így a továbbiakban összevetjük a gazdaságilag periférián lévő területeket a döntően nem bolgár nemzetiségű népesség által lakott területekkel.

A vizsgálat módszere

A korábbi felvetésekben megfogalmazottak két pillérre támaszkodnak. Az egyik pillért az előzőekben leírt etnikai térszerkezeti sajátosságok képezik, míg a másikat Bulgária 28 kerületének (okrąg) valamely szempont szerinti sorrendbe állítása, mely lehetőség szerint a NUTS-3-as területegységek rendszerváltás utáni fejlettségi különbségeit tükrözi.

A fejlettség fogalma azonban a mai világban egyre bonyolultabb, sokrétűbb, és ebből kifolyólag csak több mutatóval fogható meg. Ezen mutatók összefüggéseit faktoranalízis segítségével lehet feltárni.

Az adatsorok kiválasztásánál ésszerű kompromisszumra van szükség, nemcsak a változók számát, hanem egymás közötti kapcsolatrendszerüket illetően is. Nem véletlen egyébként, hogy a módszert a legtöbb támadás a változók kiválasztása miatt éri.

Ezeket figyelembe véve Bulgária 28 kerületének fejlettségi színvonalát kilenc adatsor segítségével vizsgáltuk. Mivel a vizsgált területen levő területegységek lakosságának száma különböző, ezért lakosságszámmra vetített fajlagos mutatókat állítottunk elő. Igyekeztünk a legfrissebb adatokkal dolgozni, amelyek éppen ezért döntően 1999-ből származnak.

Az adatsorok tehát a következők (Forrás: PHARE ACE P98-1117-R projekt):

- A mezőgazdasági keresők aránya (%)
- A működő vállalkozások térségi aránya az országos összesből (%)
- Külföldi vegyes vállalatok térségi aránya az országos összesből (%)
- A kutatás fejlesztésben dolgozók 1000 főre jutó száma
- A 100 km²-re jutó portalanított utak hossza (km)
- A munkanélküliségi ráta 1999-ben (%)
- Az átlagbér 1999-ben (leva)
- Az 1000 főre jutó gépkocsik száma (db.)
- Az 1000 főre jutó telefonfővonalak száma (db.)

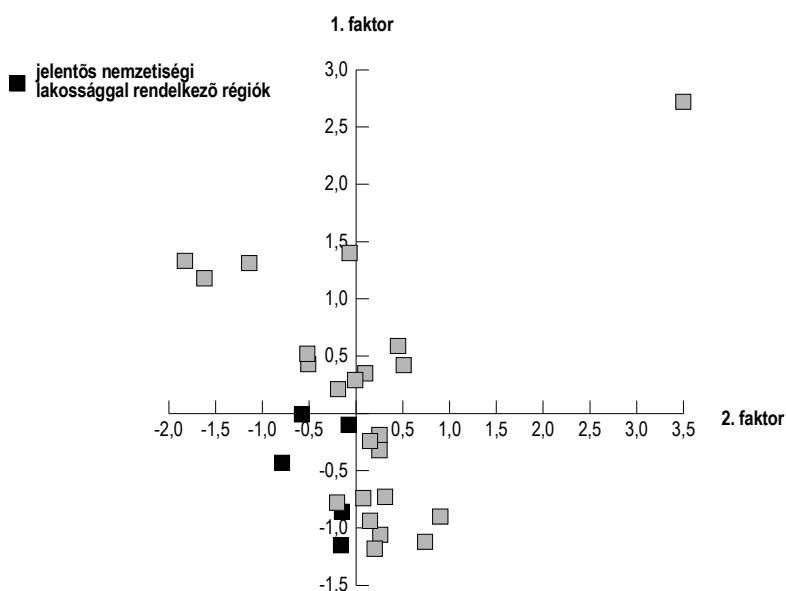
A módszer első értékelendő eredményét a korrelációs-mátrix adja. A kilenc mutatóval végzett vizsgálat többségében laza, de elfogadható összefüggéseket mutat, a 36 lehetséges páronkénti korrelációból csak 10-nek szorosabb (0,7-nél nagyobb) a kapcsolata.

A számítás két faktort eredményezett, melyek (a magyarózott szórásnégyzet értékei szerint) az összes információ 72,2%-át tartalmazzák. A két faktor tartalmának meghatározására a rotált faktormátrixot használhatjuk. Az *első faktor*, amely egyébként az összes információ több mint 40%-át tömöríti, a gazdasági környezetet jellemzi, mert kialakításában a hazai vállalatok száma, valamint a gépkocsik és telefonfővonalak száma szerepel jelentős változóként, ezek rendelkeznek 0,70 fölötti faktorsúly értékekkel. Emellett a nem mezőgazdaságban dolgozók aránya is befolyásolja ezen faktor értékeit. A *második faktor* leginkább az innovációs környezetet jellemzi, mert esetében a 100 km-re jutó portalanított utak hossza, a K+F szektorban dolgozók aránya, valamint a külföldi vegyes

vállalatok mutatója rendelkezik meghatározó értékekkel. E faktor az összes információ majd 30%-át tömöríti.

A két faktor értékeit egy koordináta-rendszerben ábrázoltuk, ahol az x tengelyen az első, míg az y tengelyen a második faktor értékei láthatóak. A pontok elhelyezkedése a NUTS-3-as területegységek helyét mutatja a két faktor terében. Az ábrán kiemelten láthatóak azok a régióknak, amelyek jelentős nem bolgár nemzetiségű lakossággal rendelkeznek (12. ábra).

12. ábra A faktortér

Így az x tengely fölött, valamint az y tengelytől jobbra elhelyezkedő pontok azok, amelyek pozitív értékekkel rendelkeznek (*első negyed*). Azok a NUTS-3-as területegységek tekinthetők tehát a legfejlettebbeknek, amelyekre ez a két feltétel egyidejűleg áll fenn, vagyis mindkét esetben pozitív a hozzájuk tartozó faktorérték. A koordináta-rendszer ezzel ellentétes negyedébe (*harmadik negyed*) pedig azok a régiók sorolhatók, amelyekhez mindkét faktor esetében negatív értékek tartoznak. Ezek lényegében a legkevésbé fejlett településcsoportot alkotják. A koordináta-rendszer másik két negyedében található NUTS-3-as területegységek között a fejlettségi sorrendet inkább az első faktor pontértéke határozza meg, mivel ez az adat tartalmaz több információt. Ezért a *negyedik negyed*-ben levő NUTS-3-as területegységek

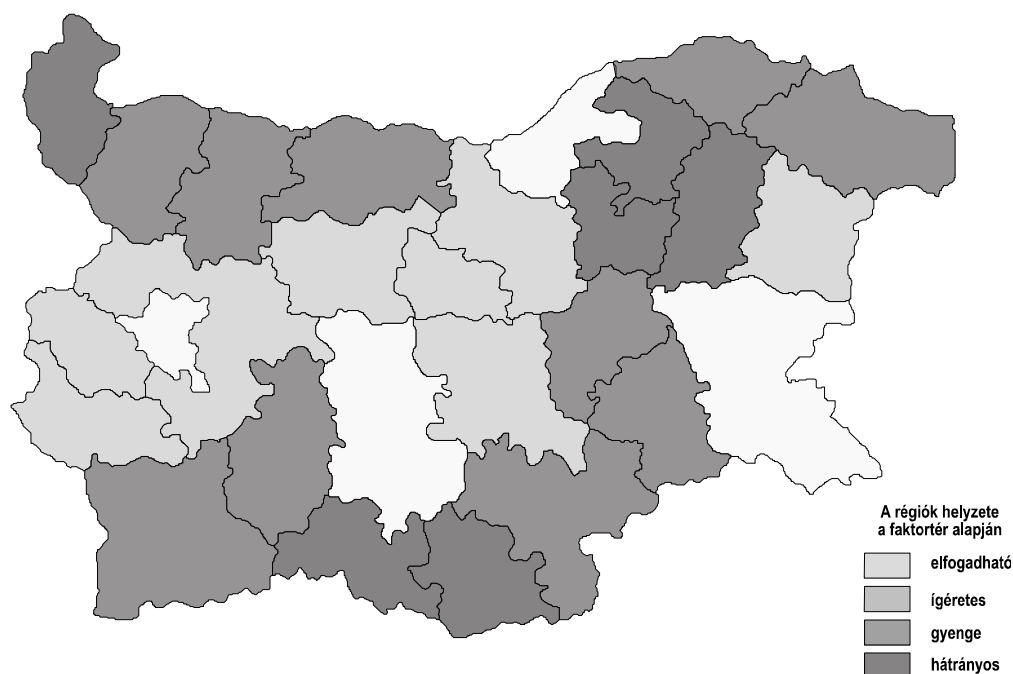
többnyire magasabb fejlettségi szinten állnak, mint a megfigyelési egységek *második negyed-*be került csoportja.

Ha a régiókat a faktortér különböző negyedei szerint térképen ábrázoljuk (*13. ábra*), jelentős regionális különbségek rajzolódnak ki az ország területén. A két faktor értékei alapján 8 régió került az elfogadható kategóriába. Közülük magasan kiemelkedik a főváros Szófia és környezete, mellette jó értékekkel rendelkezik még Sztara Zagora illetve a két tengeri kikötő Burgasz és Várna régiója. De ugyanilyen helyzetben van néhány duna-menti térség is (Rusze, Veliko Tárnovo és Pleven), melyek vélhetően kedvező közlekedés-földrajzi fekvésüknek köszönhetik jó helyzetüket.

Hasonlóan kedvező földrajzi fekvésüknek köszönhetik ígéretes helyzetüket a Marica-medencében fekvő régiók (Pazardzsik, Plovdiv és Haszkovo), valamint az ország délnyugati részében fekvő Blagojevgrad. A gyenge helyzetű régiók a periférián lévő északnyugati térségeken kívül (Vidin, Vraca) olyan depressziós vidékek, amelyek az egykori szocialista nehézipar fellegráirai voltak, mára azonban válságövezetekké váltak (Pernik, Kjusztendil).

Már a grafikon adatainak elemzéséből is kitűnik – amit a térkép is nyilvánvalóvá tesz – hogy azok a régiók vannak a leghátrányosabb helyzetben, amelyek lakosságának jelentős része török nemzetiségű (Kärdzsali, Shumen, Tărgoviste, Razgrad). Ugyanebbe a kategóriába került ezek mellett a jelentős pomák lakossággal rendelkező Szmoljan, illetve a legtöbb cigánynak (romának) otthont adó Sliven és Montana régió, valamint a török határ mentén fekvő Jambol is (*13. ábra*).

13.ábra Bulgária regionális különbségei a két faktor alapján

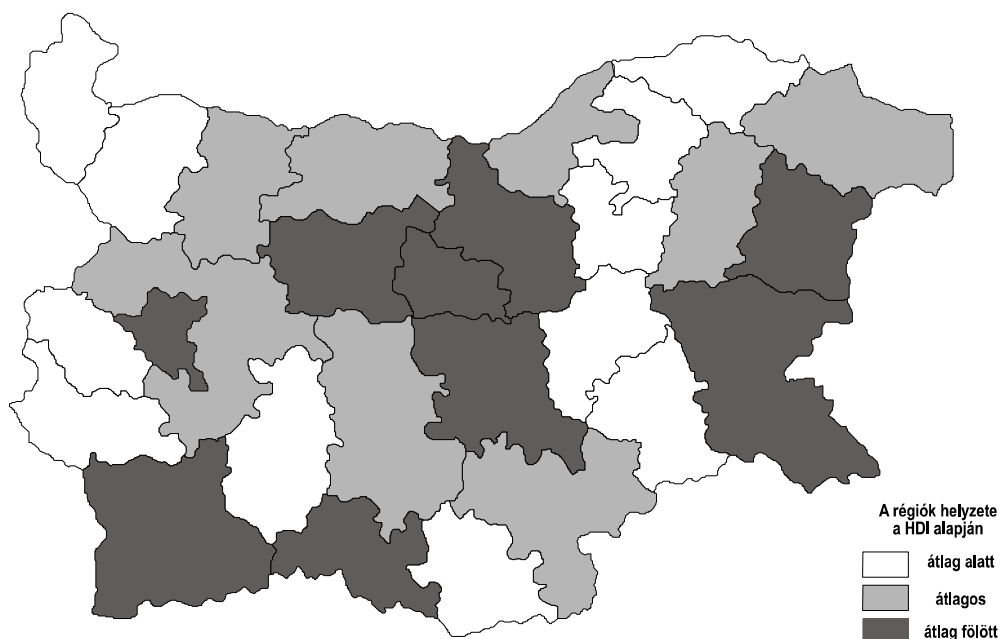

© Bottlik Zsolt MTA FKI 2003

A regionális különbségek alakulását megerősíti a HDI index alapján készített térkép is (15. ábra).³⁸ Eszerint a legjobb helyzetben lévő nagyvárosokkal rendelkező régiók mellett az ország északi részén lévő Lovecs és Gabrovo, valamint Blagojevgrad és Szmoljan is kedvező értékekkel bír. Alacsony HDI-vel a törökök és romák (cigányok) által leginkább lakott régiók (Kárdzsali, Razgrad, Targoviste, Montana, Szliven), a depressziós térségek (Kjusztenil, Pernik), valamint a forgalmi árnyékban lévő vidékek (pl. Vidin, Szilisztra) rendelkeznek.

A vizsgálatunk során kialakított faktorok, valamint a HDI index térbeli konzekvenciái megerősíteni látszanak tehát azt a feltevésünket, hogy Bulgária regionális különbségei mögött a lakosság etnikai térszerkezete is jelentős szerepet játszhat. Ennek mértékét ugyanakkor további vizsgálatoknak kell alátámasztani. Ezt leginkább a fenti vizsgálat finomítása segítheti elő, lehetőség szerint további adatsorok bevonásával, illetve a gazdasági helyzet, illetve különbségek mögött lévő helyi sajátosságok jobb megismerésével.

14. ábra Bulgária regionális különbségei a HDI (Human Development Index) alapján

© Bottlik Zsolt MTA FKI 2003

Irodalom

- Benedek E.né – Dudás Gy. (1989): *Az európai szocialista országok gazdaságföldrajza*. Tankönyvkiadó Budapest p. 217
- Bödey J. – Nagypál T. (1974): *Bolgár nyelvkönyv*. Tankönyvkiadó Budapest pp.4-5
- Boekh, K. (1999): Makedonien In.: Roth, Harald (Hrsg.): *Studienhandbuch Östliches europa Band 1. Geschichte Ostmittel und Südosteuropa* pp. 259-266.
- Eberhard, P. (2003): *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-Century Central-Eastern Europe – History, Data, and Analysis*. Sharp Amonk, New York; London England p. 559
- Dinev, L. – Misev, K. (1981): *Bulgária földrajza*. Gondolat Budapest p. 350
- Eberhard, P. (2003): *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-Century Central-Eastern Europe – History, Data, and Analysis*. Sharp Amonk, New York; London England p. 559
- Fóti K. (szerk.) (2003): *A szegénység enyhítéséért – helyzetkép és javaslatok*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet Bp. pp. 24.

- Genov, N. (2001): Wirtschaftsräumliche Entwicklungen in Bulgarien In.: Lienau, Cay (Hrsg.): *Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa Gesellschaft*. München pp. 319-333.
- Gešo, G. (1995): *Bulgarien* In.: Begleittext der Karte: Ethnische Struktur Südosteuropas um 1992 pp. 17-20.
- Gjuzelev, B. (1994): *Die Minderheiten in Bulgarien unter Berücksichtigung der letzten Volkszählung vom Dezember 1992* Südosteuropa, München 43. pp. 361-373
- Grosser, I. (1996): *Bulgariens Wirtschaft im Übergang* In.: Höpken, Wolfgang (Hrsg.) *Revolution auf Raten Bulgariens Weg zur Demokratie* Südost-Institut Oldenburg, München pp. 227-249.
- Höpken, W. (1986): *Demographische Entwicklung und Bevölkerungspolitik in Bulgarien* In.: Südosteuropa, München 35 pp. 88-99.
- Höpken, W. (1988): *Modernisierung und Tradition und sozialer Wandel in Bulgarien seit dem zweiten Weltkrieg* In.: Südosteuropa, München 37 p. 443.
- Höpken, W. (1992): *Türken und Pomaken in Bulgarien*, In.: Südosteuropa Mitteilungen Jg. 32 pp. 141-151.
- Höpken, W. (1994): *Türken und Pomaken in Bulgarien* In.: Georg Brunner- Hans Lemberg (Hrsg.) *Volksgruppen in Ostmittel- und Südosteuropa*, Freiburg-München pp. 223-234.
- Hubenova, M. – Szondy Gy. (1982): *Bolgár nyelvkönyv magyarul beszélők számára*. Narodna Proszveta kiadó Szófia pp. 7-11.
- Ilijeva, M. – Schmidt, C. – Waack, Ch. (2002): *Bulgariens administrative Neugliederung* In.: EUROPA Regional Jg. 10 Nr. 1 pp. 28-38.
- Jelavich, B. (1996): A Balkán története I-II.
- Jordan, P. (1995): Ethnische Struktur Südosteuropas um 1992 In.: Atlas Ost- und Südosteuropa (Aktuelle Karten zu Ökologie, Bevölkerung und Wirtschaft)
- Kănev, K. (1996): *Interethnische Einstellungen und das Bild vom anderen* In.: Höpken, Wolfgang (Hrsg.) *Revolution auf Raten Bulgariens Weg zur Demokratie* Südost-Institut Oldenburg, München pp. 173-195.
- Kocsis K. (2001): Az albán kérdés etnikai és politikai háttere In.: Földrajzi Értesítő L.évf. 1-4. szám pp. 161-191
- Magocsi, P. R. (1993) *Historical Atlas of Central Europa (From The Early Fifth Century To The Present)* Thames & Hudson Toronto pp. 170-171.

- Marosi S. – Sárfalvi B. (szerk.) (1975): *Európa*. Gondolat, Budapest.
- Naszelenyije i demografszki proceszi* (2000) Nacionalen Sztatiszticeszki insztiut Szófiya p. 240.
- Sztatiszticeszki godiscsik – Statistical Yearbook (2001)* Nacionalen Sztatiszticeszki insztiut – National Statistical Institute Szofija – Sofia p. 638.
- Stojanov, P. (1990): *Die regionale Entwicklung Bulgariens unter dem Gesichtspunkt der neuen administrativ-territorialen Gliederung* In.: Österreichisches Osthefte Jg. 32/Wien Böhlau Verlag pp.483-500.
- Pándi L. (1997) Köztes Európa (1763-1993) pp. 166-167; illetve Das bulgarische Exarchat In.: Die Bulgaren in ihren historischen ethnographischen und politischen Grenzen 1917 pp. 55
- Portrait of the Regions* (2000) Volume 10 – Bulgaria Statistical Office of the European Community p. 76
- Probáld F. (2000): Európa regionális földrajza Eötvös Kiadó Budapest pp. 540-552
- Sax, K. (1877): *Ethnographische Karte der Europäischen Türkei und ihrer Dependenz zu Anfang des Jahres 1877* In.: Die Bulgaren in ihren historischen ethnographischen und politischen Grenzen 1917 p. 48
- Seewann, G. – Dippold P. (Hrsg.) (1997) Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas I-II. Oldenbourg Verlag München p. 1450
- Stojanov, P. (1990): *Die regionale Entwicklung Bulgariens unter dem Gesichtspunkt der neuen administrativ-territorialen Gliederung* In.: Österreichisches Osthefte Jg. 32/Wien Böhlau Verlag pp.483-500.
- Stojanov, V. (1994): *Die türkische Minderheit Bulgariens bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges* In.: Österreichisches Osthefte Jg. 36/Wien Böhlau Verlag pp. 279-294.
- Stojanov, V. (1997): *Ausgrenzung und Integration: Die bulgarischen Türken nach dem Zweiten Weltkrieg (1944/45-1989)* In.: Österreichisches Osthefte Jg. 39/Wien Böhlau Verlag pp.193-221.
- Stojanov, V. (2001): *Türkische Muslime in Südosteuropa. Das Beispiel der Muslime Bulgariens* In.: Lienau, Cay (Hrsg.): Raumstrukturen und Grenzen in Südosteuropa Gesellschaft München pp. 231-243.
- Történelmi Világatlasz (1991), Kartográfiai Vállalat, Budapest.

Troebst, S. (1990): *Nationale Minderheiten. – Bulgarien* In.: v. Klaus-Detlev (Hrsg.) Göttingen pp. 474-489.

Troebst, S. (1996): „*Demokratie als ethnisch geschlossene Veranstaltung*“: *Nationalistischer Integrationsdruck und politische Formierung der nationalen Minderheiten in Bulgarien (1989- April 1991)* In.: Höpken, Wolfgang (Hrsg.) *Revolution auf Raten Bulgariens Weg zur Demokratie* Südost-Institut Oldenburg, München pp. 117-173.

¹ Pl. a hazai napilapok 1989. nyarán, szinte naponta tudósítottak a bolgár-török viszony elmérgesedéséről Vö.: Népszabadság júniusi-augusztusi számainak vonatkozó írásait főleg Füzes Oszkár és Nagy Károly tollából

² A tervek és ideák változásához, valamint a rendszerváltás utáni valós helyzet áttekintéséhez elég csupán a 70-es, 80-as években a hazai egyetemi tankönyvek Bulgáriával foglalkozó fejezeteinek összevetését elvégezni a 90-es években született több kiadást is megélt irodalommal. Vö.: Marosi S. – Sárfalvi B. (1975), Dinev, L. – Misev, K. (1981), Benedek E.-né – Dudás Gy. (1989), Probáld F. (2000).

³ Jordan, P. (1995)

⁴ *Naszelenyije i demografszki proceszi* (2000)

⁵ www.nsi.bg/Census/Census-i.htm

⁶ PHARE ACE P98-1117-R projekt, „Európai integrálódás, regionális specializáció és ipari tevékenységek térbeli rendje a csatlakozásra váró országokban” c. nemzetközi kutatás

⁷ Gešo, G. (1995)

⁸ 1876-ban orosz kezdeményezésre ült össze az ún. Konstantinápolyi nagyköveti konferencia, amely eredményeképpen látott napvilágot az ún. „Konstantinápolyi Bulgária”, amely többé-kevésbé (Trákiát leszámítva) a bolgár exarchátus határát követi és két nagyobb egységből a tirnovói Kelet-, illetve a Szófiyai Nyugat-Bulgáriából áll. Ettől csak a déli részekben (az exarchátus határain is túlnyúlva, illetve csaknem egész Trákiát beleértve) tér el a Bukarestben alapított Bolgár Forradalmi Bizottság elképzelése az új Bolgár államról, amelyet az ún. „ruszei programban” tettek közzé.

⁹ Ohrid és Skopje környékét, később, 1874-ben csatolják az exarchátushoz

¹⁰ Az exarchátus területének kialakításával kapcsolatban meg kell továbbá azt is jegyezni, hogy annak déli részén, nagyjából a Monastir-Strumica-Nevrokop-Plovdiv-Haszkovo-Burgasz vonaltól délre, többségben voltak a patriarchátus hívei, ami a bolgár etnikum gyengébb jelenlétével függ össze. Vö.: Pándi L. (1997).

¹¹ Nagy Bulgária az exarchátus területéből nem foglalta magába Dobrudzsát, Niš környékét, illetve a Kusturtól délre eső sávot ugyanakkor Korça környékén túlnyúlt azon.

¹² A saját szerkesztésű térkép forrásai Pándi L. (1997), Jelavich, B. (1996), Magocsi, Paul Robert (1993).

¹³ Makedónia (és az ott lakó makedónok) helyesírásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy két írásmód is elterjedt egyrészt a latinos Macedónia, másrészt az ország hivatalos nyelvén hangzó görögös írásmódú Makedónia, ez utóbbit tekintettük követendőnek.

¹⁴ A területi aspirációk egy részét – Dobrudzsa, Nyugat Trákia térségeiben – 1915-re meg is szerzik

¹⁵ E kisebb térségeket az újonnan szervezett Szerb-Horvát-Szlovén királyság leginkább stratégiai okokból kapta meg. A Strumica kiszögellés (Makedóniában) mellett három bolgár többségű körzetet (Jasenovác, Caribrod és Basielvgrad). A veszteség Nyugat Trákiával együtt mintegy 11,5 ezer km² volt mintegy 408 ezer lakossal.

¹⁶ Az ország területe ekkor 152 300 km², amely vetekszik a san-stefanói Nagy Bulgária nagyságával.

¹⁷ Ilijeva, M. – Schmidt, C. – Waack, Ch. (2002)

¹⁸ Novo administrativno dălenije BĂLGARIJA noci naimenovanija na szeliscsata 1:700 000, 1934.

¹⁹ Stojanov, P. (1990)

²⁰ A bolgár földrajzi nevek hivatalos latin betűs átírásában a magyar „atlasz irodalom”, meglehetősen eklektikus képet mutat: részben a hivatalos átírás szabályaiból, részben viszont a hagyományokból indul ki. Elsősorban a bolgár nyelvben a „ѣ” betűvel jelölt hang átírása jelent problémát. Tanulmányunkban a hivatalos szabályt alkalmaztuk, amely szerint az említett betű latinbetűs átírására „ä” jelet kell alkalmazni. Vö.: Bödey J. – Nagypál T. (1974) Hubenova, M. – Szondy Gy. (1982). Emellett a szigorú morfológiai szabály szerinti alakokat használtuk Szófijsa, illetve Blagojevgrad esetében is az inkább hagyományosnak mondható Szófia, illetve Blagoevgrad alakok helyett.

²¹ Ebben az időben a közigazgatás változásai csupán az alsóbb szintekre korlátozódtak. A kommunista rendszer megszilárdítása után a kérdésben döntést hozó pártvezetők főleg szülőfalujuk érdekeit tartották szem előtt a kisebb egységek változtatásánál, mivel egy-egy, a hierarchiában előrelépő település magasabb központi támogatási összeggel számolhatott.

²² Ilijeva, M. – Schmidt, C. – Waack, Ch. (2002) és *Portrait of the Regions* (2000)

²³ A saját szerkesztésű térkép forrásai Pándi L. (1997) Jelavich, B. (1996) Magocsi, P. R. (1996) valamint Történelmi Világtatlasz (1991).

²⁴ Sax, K. (1877)

²⁵ A múlt század utolsó harmadában a már említett politikai törekvések miatt a Balkán etnikai megoszlását ábrázoló térképek általában tükrözték a különböző szerzők etnikai hovatartozását, vagy éppen hozzá nem értését, esetleg a megrendelők politikai aspirációját.

²⁶ Jóllehet az etnikailag igen vegyes térség három vilájet között volt fölosztva lakóinak ennek ellenére még ha a történelmi múlt homályába veszett regionális öntudata volt. Emellett a politikai követelések alappilléreként jelent meg az etnikai összetétel, valamint főleg a nagyhatalmak részéről az erőegyensúly fenntartásának szükségessége. Az igen vegyes etnikai helyzet tisztázására pedig a XX. század első évtizedéig nem is volt mód. A vallási megoszlást firtató 1906-os török census sem használható ebből a szempontból. A több mint 1 millió muzulmán között egyaránt lehetnek törökök és albánok is (ld. Sax térképe), ugyanakkor szerbek ugyanúgy lehetnek az egyaránt mintegy 620 ezer görög, illetve bolgár ortodox egyház hívei között. Miután a török, albán, és görög lakosságot a nyelv alapján viszonylag könnyen szét lehetett (volna) választani, a legnehezebb a bolgárok és a szerbek közötti választóvonal meghúzása volt. Az itt élők nyelve ráadásul átmenetet képezett a szerb és a bolgár nyelvjárások között. Ráadásul az általuk beszélt nyelvnek nem volt semmilyen irodalmi változata, amely segíthette volna a kérdés eldöntését. A térség az első világháború után Jugoszláviához került, így a mindenkor Jugoszláv hatalomnak érdeke volt a bolgároktól való különbségeket hangsúlyozó önálló makedón öntudat, illetve entitás kialakítása, amelyet minden lehetséges eszközzel elő is segítettek. Vö.: Jelavich, B. (1996) Boekh, K. (1999).

²⁷ A pomákok etnikai eredete mind a múltban, mind pedig a jelenben, nyilvánvalóan politikai okokból, erősen vitatott. A legvalószínűbb, hogy azoknak az őshonos szláv népeknek a leszármazottai, akik a XV. században tértek át a muzulmán hitre (hasonló folyamatok zajlottak le Boszniában és az albánok között). A pomákok önazonosságukra használt „Pomák” vagy „Achrjani” kifejezés szemben áll a többségi bolgár definíciókban használt frazeológiákkal (Bolgár-muzulmánok, bulgáriai muzulmánok, muzulmán vallású bolgárok stb.). Ez utóbbiakban elsősorban az a politikai szándék tükröződik, hogy a pomákok a nemzetiségek nyelvi értelmezésén nyugvó bolgár etnicitását/entitást kell hangsúlyozni. Tovább színesíti a helyzetet, hogy görög oldalról már régóta próbálnak rámutatni arra, hogy a pomákoknak „saját” nyelvük van, amely a történelem során erős szláv befolyás alatt állt, de struktúrájában, szókincsében túlnyomórészt görög. Vö.: Seewann, G. – Dippold, P. (Hrsg.) (1997).

²⁸ A Pomákok földjének lényegében a Rodope hegység vidéke (1. ábra), amely északi része a mai Bulgáriában (az Arda felső folyásának medencéje, illetve a Mesta völgye) déli része pedig a mai Görögországba nyúlik át (a Rodope déli Thrák tenger felé néző része).

²⁹ Kocsis K. (2001)

³⁰ A Török Birodalom adminisztrációjának szempontjából ugyanis a legfőbb törésvonal a birodalom népei között a vallási különbségek mentén húzódott. A nyelvi különbségekben manifesztálódó etnikai eltérés pedig csak másodlagos tényezőként jelentkezett Vö.: Stojanov, V. (1994)

³¹ Seewann, G. – Dippold, P. (Hrsg.) (1997), mely adattábla Eberhard, P. (2003) is megjelent.

³² A térkép a 2003-as NUTS-3-as szintű területi beosztást ábrázolja, amely három lényeges különbséget mutat az 1987-ig fenn álló 28 adminisztratív térség (okrag) szerinti beosztással, amelyekre az adatok vonatkoznak. A NUTS-3-as területi beosztás kialakításának alkalmával, visszatérve a korábbi 28 egységhez, Haszkovohoz csatolták Kardjali legkeletibb (Ivajlovgrad), illetve Jambol délnyugati (Topolovgrad) kisebb egységet (obstina). Emellett Razgrad egy obstinája (Vetovo) került Ruszhoz.

³³ Amennyiben feltételezzük, hogy azok a személyek, akik nem törökök, de muzulmán vallásúak azok jelentős részben bolgár anyanyelvűek

³⁴ Az említett csoportokba nem sorolt egyéb lakosság között részben már korábban is Bulgáriában élő kisebb etnikai csoportokat (tatárokat, gagauzokat, karakacsánokat, albánokat), részben pedig lényegében természetes módon a világ összes részéből érkezetteket találhatunk

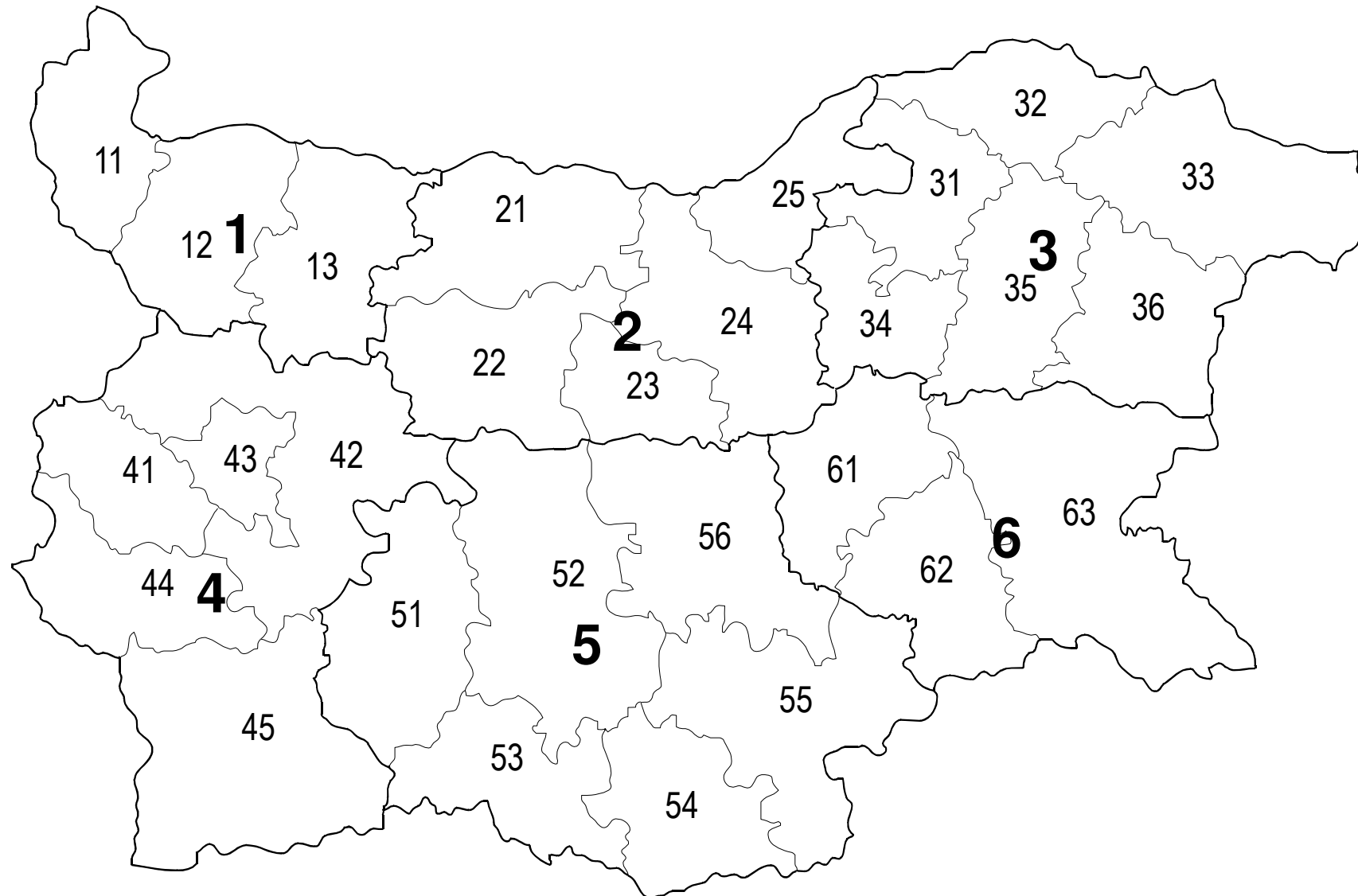
³⁵ Az ún. „pirini Makedónia” fogalom már a II. világháború után felmerült, a Bulgáriát is magába foglaló délszláv szövetség megalakítása során is felbukkan. A Szövetség megalakítása után e területet a Jugoszlávia keretein belül létrehozandó Makedóniához akarták csatolni. A Szövetség létrehozásának tervének szovjet vétója

következtében Jugoszlávián belül 1949 március 1-jén kikiáltották Makedóniát, majd a második szovjet-jugoszláv szakítást követően, 1958-tól a bolgár hivatalos politika a Makedónokat ismét bolgárnak tekinti. Vö.: Pándi L. (1997).

³⁶ Gjuzelev, B. (1994)

³⁷ Erre jó példa az ország délnyugati részében fekvő Blagojevgrádi kerület, amely iparosítására az 1970-es években döntően a KGST által meghatározott „igények” következtében került sor

³⁸ A HDI index egy olyan komplex mutató, amely kiszámítása három pilléren nyugszik: a születéskor várható élettartam, az oktatásban megszerzett tudás (ezt 15 éven felüliek írni-olvasni tudásának, vagyis az analfabétizmus inverz mutatójával (2/3-ad részben), valamint az alap-, közép- és felső fokú iskolázottság összevont mutatójával (1/3-ad részben) mérik), illetve az életszínvonal nagysága (ez utóbbi mutatót a vásárlóerő paritás módszerrel számított, dollárban mért egy főre jutó GDP értékével számolják) Vö.: Fóti K. (szerk.) (2003).

BULGÁRIA NUTS 3 SZINTŰ REGIONÁLIS BEOSZTÁSA

BULGÁRIA NUTS 3 SZINTŰ REGIONÁLIS BEOSZTÁSA

1 ÉSZAK-NYUGAT BULGÁRIA

- 11 Vidin
- 12 Montana
- 13 Vraca

2 ÉSZAK-KÖZÉP BULGÁRIA

- 21 Pleven
- 22 Lovecs
- 23 Gabrovo
- 24 Veliko Tárnovo
- 25 Rusze

3 ÉSZAK-KELET BULGÁRIA

- 31 Razgrad
- 32 Szilisztra
- 33 Dobrics
- 34 Tărgoviste
- 35 Sumen
- 36 Várna

4 DÉL-NYUGAT BULGÁRIA

- 41 Pernik
- 42 Szófia környék
- 43 Szófia
- 44 Kjustendil
- 45 Blagojevgrad

5 DÉL-KÖZÉP BULGÁRIA

- 51 Pazardzsik
- 52 Plovdiv
- 53 Szmoljan
- 54 Kărdzsali
- 55 Haszkovo
- 56 Sztara Zagora

6 DÉL-KELET BULGÁRIA

- 61 Szliven
- 62 Jambol
- 63 Burgasz

A regionális gazdasági különbségek etnikai háttéréről – Bulgária példáján

Az 1989 utáni, az egykori szocialista blokkban lezajlott mélyreható változásokról, illetve azok elemzéséről igen gazdag a nemzetközi és magyarországi földrajzi szakirodalom. Bulgária azonban e témák között mindig alárendelt szerepet játszott, és a róla szóló tanulmányok csupán az általánosságok szintjén tájékoztatják az érdeklődőket az ott lezajlott társadalmi és gazdasági eseményekről. Jelen tanulmány első felében összefoglalást kívánunk nyújtani Bulgária etnikai térszerkezetének történeti háttéréről, egy becslés útján összeállított 1989-es adatsor és az utóbbi két hivatalos népszámlálás (1992; 2001) adatainak felhasználásával. Ezután kísérletet teszünk az ország gazdasági térszerkezetének NUTS-3-as szintű bemutatására, amennyire a rendelkezésre álló adatokból ez lehetséges. Végezetül megpróbáljuk igazolni ama sejtésünket, hogy az ország hátrányos gazdasági helyzetű térségeiben koncentrálódik az ország arányait és lélekszámát tekintve legnagyobb nemzeti kisebbsége, a török, és így a gazdasági feszültségek újabb etnikai villongások csíráját hordják magukban.

ABSTRACT

The ethnic background of economic differences – the example of Bulgaria

There exists quite rich international and Hungarian geographic literature dealing with the sweeping changes passed off in the former socialist block after 1989. Bulgaria however always took a backseat among these topics, the studies on it informed the enquirers only on levels of generalities. In the first half of the study a summarising section is presented about the historical background of the ethnical spatial structure of Bulgaria based on an estimated dataset for 1989 and on the data of the last two official censuses (1992 and 2001). The economic spatial structure of the country on NUTS-3 level is presented next as it was possible to describe by using the available data. In the last section the hypothesis was tested, whether the greatest minorities – the Turks – are concentrated in the most backward regions of the country, and thus economic tension may carry seeds of ethnic conflicts.

